

Topos otoka u suvremenom hrvatskom romanu

Doblanović, Mej

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:330681>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-12-09**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

MEJ DOBLANOVIĆ

TOPOS OTOKA U SUVREMENOM HRVATSKOM ROMANU

DIPLOMSKI RAD

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

MEJ DOBLANOVIĆ

TOPOS OTOKA U SUVREMENOM HRVATSKOM ROMANU

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0303052691, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Predmet: Suvremeni hrvatski roman

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: književnost

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Boris Koroman

Pula, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mej Doblanović, kandidat za magistra hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Mej Doblanić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Topos otoka u suvremenom hrvatskom romanu* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljajući na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Motiv otoka od početka književnosti do danas	8
3. Petar Šegedin	11
3. 1. Djeca božja	13
3. 2. Otok kao mjesto grijeha	14
5. Antun Šoljan	19
5. 1. <i>Kratki izlet</i>	20
5. 2. Poluotok kao mjesto pronalaska identiteta	22
5. 3. Poluotok, Gradina kao prazno mjesto	25
4. Slobodan Novak	27
4. 1. Novak i Otok	29
4. 2. Otok kao utočište vjere i tradicije	31
6. PAVAO PAVLIČIĆ	36
6.1 Koraljna vrata	39
6. 2. Otok kao mjesto čuda	42
7. Renato Baretić	45
6. 1. Osmi povjerenik	46
7. 2. Otok kao mjesto utopije	48
8. Zoran Ferić	52
8. 1 .Kalendar Maja	53
8. 2. Otoci kao mjesta sjećanja i novih spoznaja	55
10. Zaključak	58
11. Literatura	59
Sažetak:	63

1. Uvod

Dobar dio hrvatske poezije, pripovjedne proze, esejistike, dramske i putopisne produkcije od najstarijih razdoblja do danas obilježila je problematika otočne komponente, odnosno inzularnosti: mediteranskog pejzaža i kulture.

Nije rijetko, štoviše vrlo je često da su upravo autori koji potječu s prostora Mediterana i živjeli su u mediteranskim gradovima i otocima pronašli upravo u njemu riznicu inspiracije. Igor Šipić u svom djelu *Mediteran povratak u utrobu* (2007) navodi kako je s psihoanalitičkog stajališta prirodno ponašanje čovjeka duboko određeno vrstom krajolika. Prema tome možemo o mediteranskoj kulturi govoriti kao o kulturi mora. Igor Šipić također ističe: *mediteranska kultura sadržava duboko poimanje lijepog, mediteranska nebriga za predmetno, vjerovanje da postoji nešto bitnije, veće, presudno, filozofska promišljanja, meditativnost, promatranje pojava izvana a doživljavanje iznutra, senzibilnost, uporaba duhovnosti*.¹

Na otoku je čovjek posvećen sebi, svojoj nutrini i promišljanju. Kroz njegove misli prolaze pitanja o svrsi postojanja, traženju smisla. Ta su pitanja karakteristična za književnog (anti)junaka u egzistencijalizmu. Bliskost mediteranske kulture i egzistencijalizma ujedinila se i ostvarila upravo na otočkom prostoru izolacije. Udaljen od kopna otok predstavlja svijet za sebe, a udaljen od drugih čovjek u egzistencijalističkom romanu predstavlja otok za sebe. Međutim, on ne mora biti usamljen. Nerijetko je osamljenost dobrovoljna i potrebna te uvjetovana potragom za duhovnošću i posvećenošću nečem višem od nas samih.

¹Šipić, Igor; *Mediteran povratak u utrobu*, Naklada Boškovid, Split, 2007., str. 60.

Kada bi krenuli od samoga početka pojave toposa otoka u hrvatskoj književnosti, morali bismo spomenuti verziju mita po kojoj se Odisej zaustavio i na našim prostorima, na otoku Mljetu. Međutim, u ovome radu nećemo se baviti samim početkom ni hrvatskom renesansom,² već će biti riječ o nekoliko značajnih hrvatskih pripovjedača 20. stoljeća od kojih su neki, prema Nemecu, topos otoka stvaralački razradili u osobitu poetiku. Riječ je o Petru Šegedinu, Slobodanu Novaku, Antunu Šoljanu, Pavlu Pavličiću, Renatu Baretiću i Zoranu Feriću. Nadalje, bit će riječ o tri stvarna otoka, Šegedinovoj Korčuli, Novakovu Rabu, Pavličićevom Lastovu, Baretićevo izmišljenom Trećiću, Ferićevim otocima Dugom Otoku, Pagu, Viru te Šoljanovom poluotoku Istri.

U radu će najprije uslijediti upoznavanje s fenomenom toposa otoka u svjetskoj i hrvatskoj književnosti, a nakon toga slijedi prikaz glavnih književnih pravaca koji su obilježili hrvatsku književnost druge polovice dvadesetoga stoljeća. Zatim ćemo se posvetiti svakome književniku posebno jer je svatko od njih na jedinstven način doprinio razvoju ovoga književnoga razdoblja. Najveći dio rada zauzet će analiza njihovih književnih ostvaraja i analiza toposa otoka u njima. Pri analizi toposa otoka u navedenim romanima kao glavna smjernica poslužit će članak Krešimira Nemeca *Hrvatska inzularna proza* pa bi ga bilo dobro ovdje spomenuti.

Rad se temelji na nekima od najpoznatijih djela gore spomenutih autora, Šegedinove *Djece Božje*(1946), *Kratkog izleta* (1964) Antuna Šoljana, *Mirisa zlata i tamjana* (1968) Slobodana Novaka, *Osmog povjernika*(2003) Renata Baretića te Ferićevog *Kalendara Maja*(2011).

²Razdobljem kada upravo otoci počinju dobivati glavnu ulogu u književnoj produkciji. Otok tada postaje mjesto razvijenog života, hvarski književni krug, i mjesto radnje brojnih književnih djela. Tako Petar Hektorović gradi poetiku svog spjeva/ekloge *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (1568) na otočnoj topografiji Hvar - Brač - Šolta, detaljno opisujući floru i faunu spomenutih otoka. Hvarski kolorit dočaran je u Benetovićevoj komediji *Hvarkinja* (16. Stoljeće), a pusti otočić Sv. Andrije pokraj Dubrovnika zaživio je u Vetranovićevoj poemi *Remeta. Ignjat Đurđević prikazao je mljetski couleur locale* u baroknoj poemi *Suze Marunkove* (1725) prema: Nemeć, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza* u *Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 18

2. Motiv otoka od početka književnosti do danas

Otok je prostor okružen morem, koje ga ovisno o gledištu, s kopnom spaja ili razdvaja. Na takav način ono određuje što otok je, odnosno što otok nije. Nudeći istovremeno izoliranost i otvorenost, otok se pokazao kao gotovo neiscrpan motiv te je svoje mjesto pronašao već u samim počecima svjetske književnosti.

U prilog tome govore veliki grčki epovi *Ilijada* i *Odiseja*. Prema jednome od tumačenja *Ilijada* predstavlja svjedočanstvo opasnosti koja dolazi s mora. Kao dokaz tome uzimaju se mnogi likovi koji se spominju u tome Homerovu epu. Ti su likovi u kasnijim obradama istoga mita, u formi tragedije, postali junaci³ samostalnih djela. *Odiseju* je pak moguće definirati kao ep o otocima. Kako bi došao do svog otoka Itake, Odisej posjećuje brojne druge otoke, a na otoku nimfe Kalipso provodi punih sedam godina. U *Odiseji* otok ima drugačiju temporalnost od kopna, odnosno, dvostruko je kodiran: *istodobno je lijep, ali i opasan. On je nevjerojatno scenski atraktivan, ali s obzirom na to da se poima kao izoliran prostor, može tvoriti osjećaj zarobljenosti pa može i onima koji se na tom otoku nađu, a nisu s njega, razviti impulse poput agresije.*⁴

U romantičarskoj tradiciji more često razdvaja voljene osobe, a brodolom postaje popularan motiv. William Shakespeare u svojoj romansi *Oluja* (1610) najklasičnije govori o otoku. Kroz simboliku mora, otoka i oluje opisuje ljubav, kulturu i političku moć. Mirada, Prosperova kći pri prvome susretu s brodolomcima uskliknuti će: *Oh, vrli novi svijete!* Usklik će nakon nešto više od trideset godina poslužiti Aldosu

³Ifigenija, prvo na Aulidi pa na Tauridi, Filoktet koji je bio ostavljen na otoku Lemnosu.

⁴Kragić, Bruno; *Otok kao arhetip*, Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, Vol. 9 No. 2(17), 2015., str. 99.

Huxleyu kao inspiracija da napiše svoju utopijsku opoziciju distopiji *Vrloga novoga svijeta* pod nazivom *Otok* (1962). Dok je u distopiji⁵ prikazao izmišljeno društvo bez religije, ali s filozofijom masovne proizvodnje i masovne potrošnje te ljude kojim nedostaje individualnost i osobna sloboda u utopiji⁶ opisuje idealno društvo s glavnim ciljem slobode pojedinca i potragom za srećom. U zapadnoj književnosti otok se prvenstveno povezivao s pojmom utopije, a tvorac te riječi bio je Thomas More. On je otok iz svoga književnoga ostvaraja *Utopija* (1516) nazvao upravo Utopija. More u romanu zamišlja složenu, samostalnu otočku zajednicu u kojoj ljudi dijele zajedničku kulturu i način života. Kroz roman nastoji odgovoriti na pitanje, postoji li utopija i može li se ikada ostvariti savršen svijet? Nakon njih, Tommaso Campanella je na mitski otok Taprobrane smjestio svoju utopiju, *Grad Sunca* (1662).

U jednome od najvećih mitova zapadne književnosti, u arturijanskom ciklusu (17. st.), otok predstavlja utočište i opasnost. Kralj Artur pokopan je na Avalonu, otočiću na jezeru, koji se nalazi na velikome otoku Britaniji. Dakle, mjesto radnje je otok unutar otoka u situaciji dvostruke inzularnosti. Rebelaisov romaneskni ciklus *Gargantua i Pantagruel* (1532 – 1564) odličan je primjer beskrajnih kataloga o kojima piše Umberto Eco nabrojivši gomilu otoka, među ostalima otok mačaka, Divlji otok, Zvučni otok, otok Vjetrenik, otok Besnosnik, otok svojte i Pečen otok. Cervantes je pak u trećoj knjizi *Don Quijotea* opisao otok Baratariju čija se posebnost krije u tome što je sa svih strana okružen kopnom. Otokom na jedan dan mudro i uspješno upravlja Sancho Panza.⁷

Robinson Crusoe (1719) autora Daniela Defoea prvi je i najpoznatiji roman o brodolomcu koji je morao sam preživjeti na pustom otoku. Svojim radom, vještinom i inteligencijom Crusoe je preživio i nadišao usamljenost i izolaciju. Njegov otok danas predstavlja počast ljudskom intelektu i istodobno opravdanje za europski kolonijalni

⁵antiteza utopiji; ideja društva u pretpostavljenoj budućnosti. Distopiju karakteriziraju negativni, antiutopijski elementi koji variraju od ekoloških do političkih i društvenih pitanja;

⁶grč. *ού*: ne + *τόπος*: mjesto, mjesto kojega nema, nepostojeće mjesto, općenito, izrazom utopija označuje se svaka neostvarljiva zamisao, sanjarija, maštarija; težnja da se prevlada aktualna zbilja i da se od pojedinih njezinih elemenata izgradi nova, idealno zamišljena realnost

⁷Prema: Kragić, Bruno; *Otok kao arhetip*, *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, Vol. 9 No. 2(17), 2015., str. 100.

diskurs. Po uzoru na roman nastale su inačice sličnih priča popularno nazivane robinzonijadama u kojim je glavni lik „robinzon“.

Antički autori Plinije, Eratosten i Hekatej motiv otoka koriste kako bi prikazali mogućnosti imaginacije i mogućnosti alternativnih svjetova u kojima vlada kaos. U 20. stoljeću, u popularnim umjetnostima, otok će postati sinonimom za *prostor potisnute tjeskobe i potisnutoga kaosa*.⁸ Vjerodostojno je to prikazano u jednome od posljednjih filmova velikoga holivudskoga autora, Johna Forda. Film *Donovanov greben* iz 1963. vuče paralelu sa šekspirijanskim otokom iz *Oluje*. Imaginarni otok Haleakaloa smješten je u francuskoj Polineziji i u sebi sažima iskustva različitih stvarnih otoka. Međutim, ispod oku ugodne rajske površine, zbog rasističkih uvjerenja živi prijetnja rušenja statičnog poretka koji na njemu vlada.⁹

Spomenuta djela samo su mali dio svjetske literature posvećene otoku, ali već je iz toga vidljivo da je otok često shvaćen kao dvosjekli mač. Mjesto koje puno daje istovremeno puno i oduzima. U oazi mira koju otok nudi nerijetko se bude čovjekovi nemiri, a njemu za samoostvarenjem neophodna izoliranost pretvara se u pustinju samoće.

⁸Isto., str. 99.

⁹Isto., str. 100.

3. Petar Šegedin

Hrvatski književnik Petar Šegedin rođen je 8. srpnja 1909. u selu Žrnovo na otoku Korčuli. U Žrnovu završava pet razreda pučke škole, a u gradu Korčuli četiri razreda građanske škole. Učiteljsku školu pohađao je u Dubrovniku dok je višu pedagošku i Filozofski fakultet pohađao u Zagrebu. Školovanje u Dubrovniku označava prekretnicu u njegovom životu jer ondje upoznaje i druži se s Radoslavom Tasovcem, autorom dviju anarhističkih knjiga (*Sadif, Sadifovi učenici*).

Njegov prvi rad izlazi u *Pečatu* pod pseudonimom Petar Kružić. Poslije rata uz pomoć Krležje i Kaleba objavljuje *Djecu Božju* (1946) i *Osamljenike* (1947), romane na koje se kritički osvrnuo socijalistički realizam. Godine 1946. postaje tajnik Matice hrvatske sve do 1971. kada ga se proglašava državnim neprijateljem zbog više razloga; tiskanje *Izdajnika*, pripovijesti u časopisu *Forum*, potpisivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga jezika*, tiskanje zbirke društveno - političkih eseja pod nazivom *Svi smo odgovorni?* i javno djelovanje zbog obrane identiteta vlastitoga jezika. Nedugo zatim, 1949. Šegedin se suprotstavio sorealističkoj estetici referatom pod nazivom *O našoj kritici*, gdje je istaknuo ideju o slobodi umjetničkog stvaranja. Bio je i predsjednik Društva hrvatskih književnika, dopisni član Akademije te dobitnik nagrada Vladimir Nazor za životno djelo i Ivan Goran Kovačić za najbolje književno ostvarenje, zbirku pripovjedaka *Orfej u maloj bašti*. Umire u zagrebu 1. rujna 1998. godine.¹⁰

Nemec u knjizi *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.* Petra Šegedina definira kao *paradigmatskog pisca egzistencijalističkog impulsa, odnosno romana struje svijesti*. On u svojim romanima pod *utjecajem francuskog personalizma provodi fenomenološku redukciju svodeći čovjeka na golo postojanje što prethodi svakom*

¹⁰Milanja, Cvjetko; *Petar Šegedin, izabrana djela I.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 29.–34.

*drugom određenju. Svi njegovi likovi zatočeni su u stanju potpune otuđenosti i nemogućnosti realizacije vlastitih egzistencija.*¹¹

Šegedin se od ostalih prozanih pisaca svojega vremena izdvajao opisivanjem života. Imao je potrebu ostvariti kontakt s onim o čemu piše. Zato je sve detaljno proučavao i analizirao, tražio je uzroke i posljedice svih stvari. Jedna od njegovih glavnih preokupacija bio je prostor pa mu je posvetio posebnu pozornost. Zbog svega navedenoga Šegedin je stvorio korpus koji ne predstavlja lako štivo, nego iziskuje čitalački napor. Tradicionalna struktura dramskog tijeka u njegovim romanima dobiva sekundarno mjesto a u prvom se planu nalaze suptilne analize ljudi, stvari i pojava.

*Muče ga mnogi problemi egzistencije, ljudskog opstanka, koji na trenutke kao da pokušavaju prekoračiti granicu jednog uskog vremena, određene epohe i prijeći u „kozmos“. Smisao je ne u traženju smisla kao takvog, već u traženju čovjeka koji bi taj smisao podredio sebi, koji bi neku vrstu nesnalažljivosti u svijetu kojim je okružen podčinio određenoj svrsi, usmjerio određenom cilju.*¹²

Zbog toga Disopra zaključuje kako govoriti o djelu Petra Šegedina znači uistinu govoriti o smislu, misaonosti, o licima ljudi, o traganju za potrošenim vremenom, o atmosferi i značenju riječi te o povezanosti pisca sa zavičajem.¹³

Cvjetko Milanja romane *Djeca božja, Osamljenici i Crni smiješak* uvjetno naziva trilogijom. Romani ne čine cjelinu kompozicijom, fabulom, likovima ni pričom. Ono što ih zapravo čini cjelinom je egzistencijalistički projekt, tj. priča o sudbinama više likova, iako sam autor tu cjelinu nije tako zamislio.¹⁴

¹¹Krešimir, Nemeć; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*, Školska knjiga: Zagreb, 2003. str. 104.

¹²Disopra, Nikola; *O prozama Petra Šegedina*, U knjizi: *Književni zapisi*, Čakavski sabor, Split, 1973., str. 90.

¹³Isto., str. 86.

¹⁴Prema: Milanja, Cvjetko; *Biće samosti ili književno djelo Petra Šegedina*, STAJER-GRAF, Zagreb, 2009., str. 166.

3. 1. Djeca božja

Roman Djeca božja objavljen je 1946. godine, a do danas je preveden na francuski, njemački, mađarski, poljski i slovenski jezik. Radnja je smještena u malu sredinu Žrnovo na otoku Korčuli, ujedno i rodnom mjestu samoga autora. Pisan je prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata te prema autorovom priznanju nosi pečat njegova djetinjstva. U njemu se prepoznaju tri modela samoobrane: rezignacija, nihilizam i pobuna. Objavljen je u vrijeme socrealističke estetike te doživljava oštru kritiku.

*S jedne strane taj roman naznačuje civilizacijsko - kulturni model mediteranizma i kršćanstva, s druge strane prepoznaje se i onodobno vrijeme, a s treće strane roman u romanu (Varave varijacije), metatekst, propituju smisao egzistencije u službi umjetnosti.*¹⁵

Fabula nije odlika nijednog Šegedinovog romana pa tako ni ovoga. Tema koja se provlači kroz njega analiza je djetinjeg straha pred nedohvatljivom tajnom života. Kako bi se naglasila jačina značenja riječi "život" suprotstavljena joj je riječ "smrt" koja se indirektno proteže kroz cijeli roman ali na važnosti dobiva tek na njegovu kraju. Cilj je romana prikazati tragičnost junaka razapetog između osjećaja krivnje i grijeha s jedne strane i primjera života kršćanskih mučenika i svetaca s druge strane.

Pripovjedač romana je u trećem licu jednine. On nas upoznaje s vremenom i prostorom, opisuje ambijent u kojem se radnja odvija, ali ne prosuđuje likove i njihove postupke. Ipak, on vrlo dobro poznaje svijet i običaje, način života o kojem pripovijeda. Njegovu preokupaciju zauzimaju reakcije lika u teškim životnim

¹⁵Milanja, Cvjetko; *Suvremenik Petar Šegedin*, pregledano 1. 8. 2019.

situacijama, a kako bi ih što vjernije predočio koristi se tehnikama slobodnog neupravnog govora, neizravnim unutarnjim monologom i izravnim monologom. Dakle, radi se o pripovjedaču koji prevladavajuće mjesto daje liku.

Rečeno je da je taj roman poput bruegelovske ili boschovske naturalističke slike, pun odvratnosti i sadističkog katoličkog kopkanja po najnižim područjima ljudske duše; da je subjektivizam glavna mana romana, jer je pisac: izobličio jedno selo do sasvim neljudskih oblika, lišio ga svega humano i pozitivno; da se cijela knjiga odvija na rubu neuvjerljivosti; i da iz romana zaudara najautentičniji srednji vijek. Pa je to dakle djelo, došavši iz prošlosti, toj prošlosti i pripada, jer crna slika u njemu ostaje do kraja crna: Pisac nije našao nikakva rješenja postavljenih problema.¹⁶

3. 2. Otok kao mjesto grijeha

Da je otok u optici trajne napetosti između osjećaja širine i skučenosti dokazao je Petar Šegedin svojim romanom *Djeca Božja*. Rodno Žrnovo na Korčuli poslužilo mu je da prikaže otok kao klaustrofobičan ambijent u kojem vlada tema mističnoga straha i pučkog praznovjerja. Njegov je otok goli kamen, vjetar, pusti krajolik, a često su takve i duše onih što na njemu žive.

Osim što je geografski ograničen i zatvoren otok je za Šegedina prava tamnica, opasan prostor duhovne restrikcije: straha, otuđenosti, tjeskobe, neslobode, ugroženosti. U Žrnovu je sve mrtvo i ukleto *jer svaki šum, svaki znak života odnese vjetar.*¹⁷

*U Žrnovu smo i proljeće je. A kada u ovu kotlinu nasrnu proljetne jugovine postaje sve prilično tjesno i tjeskobno.*¹⁸

Žrnovo predstavlja simbol civilizacijskog, religijskog, kulturnog i tjelesnog.

Žrnovo nosi ime po kotlini... Jer, eto, koliko neprijatelja ima, gospode naš sveti, selo Žrnovo pod ovim nebom i na ovoj suhoj zemlji (za koju bi bilo točnije reći da je

¹⁶Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 12.

¹⁷Nemec, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 18.

¹⁸Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 45. – 46.

kamen, nego zemlja, jer je zemlje ponekad toliko da se mora šakama sakupljati) i svejedno Žrnovo živi, živi kao što žive kvrgave masline među grižama, raspucale česvine i čokoti, loze, gladno, žedno i ubogo.¹⁹

Kao najprokletiju pojavu Milićević²⁰ ističe vjetrove koji dolaze iznenada i čine da se ljudi osjećaju još usamljenije i u strahu od vjetrova zovu Boga u pomoć.

U Žrnovu sjeverni vjetrovi duvaju u kratkim i jakim zamasima, ali jugo teče čitave sate. Krošnje maslina se povijaju i pod jačim udarcima srebrnasto bijele, a čempresi, zaviti sami u sebe, neumorno sagibaju vrhove. Vjetar nosi sve ove glasove na sjever, izobličih ih, rastrga, pa kao ukleti odjeci lutaju kroz šume, pećine, te osamljenu putniku izgledaju kao zapomaganje, a noću odjekuju tako jezovito, da ukućani pojedinih dvorišta ustaju, bude jedni druge, glasno mole i zazivaju boga i svece u pomoć.²¹

Žrnovo je mjesto koje je izobličeno i ukleto gdje čudne sile progone čovjeka. Mrak dolazi iz apsolutno svega; iz životinja, stabala, vjetrova, oluja, bolesti.

Molitve, *O sveti Roče, pomози, o sveti Roče, joooh.²²*, strah i kletve *Neka te vrag nosi isprid mene i isprid moje duše, vražja skandaljušo. Prikristi se, Katija, od nje, prikristi, ono je vrag koji te hoće oplest repon! An, ma jeste li vidili?!.. U moca.. Amen, amen!²³*, *Da Bog da ti usahle noge gore nego meni, amen Bože..! Da Bog da ti nosile mater gore nego što mene nosu, amen Bože, i Blažena Divico Marijo. Bleja da Bog da i ti i mat ti koja te ni mogla boje naučit nego da se intriguješ u bolesne jude!²⁴*, prisutne su u cijelome romanu što možemo povezati s naturalizmom.

Premda sam naslov romana, „Djeca božja“ na prvu može asociirati da će u njemu riječi biti o sudbinama djece koja će na kraju sretno završiti u božjoj mislosti roman nosi takav naziv zbog djece koja su u strahu od Boga. On je u romanu definiran kao onaj kojisve vidi, okrutan više nego milostiv, uvijek spreman da svakoga kazni. S njim dolazi i vjerovanje u Đavla koji muči ljude u različitim napastima i navodi ih na

¹⁹Isto. str. 47.

²⁰Nikola Milićević, *Riječ u vremenu*, Mladost, Zagreb, 1981., str. 1.

²¹Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 284.

²²Isto, str. 63.

²³Isto, str. 75.

²⁴Isto, str. 77.

zlo. S takvim vjerovanjem dolaze i vještice, čarolije i uvjerenje da je čovjek izložen opasnostima koje mu donose bolest, prokletstvo i smrt.

*I zato mora doći kazna. Pjunut će Gospodin na nas, nismo dostojni, ne... Nemojte misliti da kaštig Božji ni bi na oven selu. Koliko su se molili, zavitovali, pituravali kuće, ma ništa ni pomoglo. Vaja nać 'moći', 'šćilete', vaja znat i tajne riči, i spasit će se svit.*²⁵

U takvoj mračnoj i hladnoj, sredini u kojoj je zapravo sve shvaćeno kao napast koja navodi na grijeh, stvorio je Petar Šegedin lik Stakana, bistra i izrazito osjećajna dječaka koji gotovo sve doživljava s puno većim intenzitetom nego što to čini itko u njegovu životu. Njegovoj profinjenosti i plahosti suprotstavljen je dječak uz čije se ime veže grubost, snaga i sirovost. Dva različita dječaka na različit se način nose sa središnjim problemom romana, čovjekovim graničnim situacijama i njihovim prevladavanjem.

*Unutrašnje traume dječaka Petra Stakana rezultat su koalizije tek probuđenih dječaćkih nagona, nevine znatiželje i vrijednosti, točnije zabrana što ih Crkva propisuje.*²⁶ Naime, zbog beznačajnog incidenta koji se dogodio s djevojčicom Ankom, zbog same pomisli na djevojčicu Stakan misli da je uklet i da ga čeka Božja kazna. Takvu njegovu razmišljanju kriv je svećenik i lažno moralna, zaostala patrijarhalna sredina u kojoj živi.

Stakanova želja da s djevojčicama uspostavi intimniji kontakt, prema riječima svećenika, izaziva dolazak Sotone u njegov život. Ogovaranje seoskih žena i crkveni moral doprinose sve većem smislu takve tvrdnje u njegovim mislima. Propovijed, na kojoj svećenik kani svima obznaniti navodni grijeh s Ankom, Stakanu predstavlja najveću prijetnju, a nekontrolirani strah koji se s njom rađa konačna je potvrda početka njegova dječaćkoga ludila.

*Bože, oprosti, ja neću više nikada!.. Neću učiniti ono nikad, nikad.*²⁷

Vječni strah progoni Stakana, a on ga se pokušava riješiti onako kako to najčešće čine djeca, prekrivanjem plahtom preko glave. Uvjerenje da ga Đavao neće pustiti na

²⁵Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 284.

²⁶Krešimir, Nemeć; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*, Školska knjiga: Zagreb, 2003. str. 104.

²⁷Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 198.

miru i da će ga vječno slijediti dok ga jednom ne zaskoči jače je od svega pa i od majčinih riječi te Stakan odluči pobjeći od kuće.

*Evo, Đavao lupa na vrata njegove sobe. Vidio ga je kada je prešao preko dvorišta u sivom, uskom odijelu, crvenim čarapama i sa slamnatim šeširom na glavi.*²⁸

Pun straha, s nadom da će istjerati Đavla iz sebe Stakan se moli Bogu. Također i Don Petar pokušava iz njega istjerati đavla namećući tako otočanima osudu nevinoga dječaka.

*Ne, ne, nije istina da su janjci, da su nevin! O, ne vjerujte tom nevinom smijehu, ne vjerujte tom smiješku, uistinu vam kažem, Đavao je ispod njega. Gorka je moja dužnost, vjerujte mi, vjernici moji; teško je to reći, ali nijesu nevina ta naša toliko voljena djeca. Đavo, Đavao se tu najradije skriva, velim vam, vjernici, braćo moja, nekada je upravo strašno crno u dušama njihovim. Krist, Bog naš, koji je od početka s nama i koji će biti s nama do konca svijeta.*²⁹

Siroti dječak koji se ne može oduprijeti opsesiji o grijehu, vlastitoj krivnji i pritisku žrnovske sredine na kraju uzor pronalazi u mučenicima i odlučuje postati jedan od njih. Kada istjera đavla iz sebe istjerat će ga i iz Žrnova, a kako bi sva nerođena djeca išla u raj,³⁰ za životinje i za grijehе svih Žrnovčana odlučuje umrijeti na križu.

*Bože, Bože, ja hoću dobro, oslobodi me vraga, ja ću umrit na križu i za onu malu ducu, za onega malega što ga je rodila mat Lojeta. Ja, ja ću i za živine umrit, da i one dođu u raj, a ne samo judi.*³¹

Važno je spomenuti i Antunicu, Stakanova strica koji boluje od tuberkuloze. Bolest ga kroz roman sve više „napada“ te on postaje sve slabiji i slabiji, a u konačnici umire. Antunica razmišlja o egzistencijalističkim pitanjima smrti, prolaznosti i smislu života, a dajući sam sebi odgovore iznosi misao prema kojoj književnost predstavlja spas i osmišljavanje egzistencije. Prema njemu jedino umjetnost, kao prava istina, ima smisao, vječnost i vrijednost. Antunica o tome piše u svom romanu *Varave Varijcije*. Time nam se javlja tehnika metaromana, odnosno romana u romanu. Antunica

²⁸Nikola Milićević, *Riječ u vremenu*, Mladost, Zagreb, 1981., str. 118.

²⁹Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 95.

³⁰prema učenju katoličke crkve nerođena djeca idu u limb.

³¹Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. str. 365

shvaća vrijednost žrtvovanja života u korist književnosti, a ostavivši iza sebe djelo u sigurnim Stakanovim rukama, dao je smisao životu.

Šegedin nije puno pažnje posvetio razvitku karaktera već je u detalje opisao njegove reakcije, njegovo preispitivanje i autoanalize. Glavni lik teži duhovnom iskupljenju i tračku nade. Stakan ima svog osobnog demona, a traga za postojanim smislom i ispunjenim životom. On u mislima nosi iskrivljenu sliku svijeta čiji je autor otočka zajednica u kojoj živi. Ta ga slika dovodi do deformacije psihe pa se najčešće nalazi u stanju straha, kolebljivosti te usamljenosti i tjeskobe.³²

Siblini orakuli, tj poruke od Boga, preobraženi u crkvu, don Petra, postaju proročišta i prijete, vrhovni autoriteti koji zahtijevaju bespogovornu poslušnost, a time i odustajanje od slobode čiji je krajnji ishod vlastito samouništenje.

Otok kao mjesto izolacije i samoće u Šegedinovu romanu simbol je izoliranoga i usamljenoga čovjeka. Provodeći vrijeme na njemu čovjek se stapa s njim te preuzima njegovu osobnost. Osim toga on je i mjesto grijeha. U ime Crkve i religijskih vjerovanja tisućama se godina uzrokovalo patnju čovječanstva proizvedenu ratovima, mržnjom i netrpeljivošću. Ipak, religijska indoktrinacija i dalje traje.

Kršćanska vjera postala je dijelom tradicije zapadnoeuropskoga geografskoga područja. U našim je krajevima najveću točku vjera dosegla upravo na otocima izoliranim od vanjskih utjecaja i novih spoznaja. Na našem otoku, Korčuli glavnu riječ ima svećenik. On predstavlja autoritet, a otočani kao istinu prihvaćaju sve što on kaže, jer je on stručnjak za „Božju Riječ“. Međutim, prihvaćanje autoriteta trebalo bi se barem donekle zasnivati na racionalnosti, budući da je u suprotnom moguće da nam se kao istina servira bilo što. Tako je svećenik na otoku Korčuli servirajući "istinu" o grijehu i vragu potaknuo nekritičnu zajednicu krivog poretka vrijednosti na omalovažavanje i maltretiranje desetogodišnjega dječaka.

Iako od Korčule svim silama i svom dječaćkom željom želi pobjeći Stakan to ne uspijeva. U njegovim mislima kao da se nazire postojanje drugačijega funkcioniranja svijeta lišenoga strogih vjerskih dogmi, no izoliranost otoka guši mogućnost istinitosti takve spoznaje. U letargiji otočke samoće Stakan se žrtvuje, ali i dalje ostaje

³²Dalmatin, Ana; *Egzistencijalistički roman u hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2011. str. 81.

zarobljen u svojoj ljušturi s osjećajem davljenja i utapanja u sebi samome, u Žrnovu, u otoku.

5. Antun Šoljan

Značajni hrvatski književnik Antun Šoljan rodio se 1. prosinca 1932. godine u Beogradu, a umro 9. srpnja 1993. godine u Zagrebu. Studirao je anglistiku i romanistiku na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Kao jedan od najsvestranijih hrvatskih pisaca, Šoljan se okušao u svim književnim žanrovima – od pjesama, romana, novela, kritika, eseja, feljtona, polemika do antologija, prijevoda i scenarija ostavivši u njima djela trajne vrijednosti. Pripadnik je književnoga naraštaja krugovaša, književnika koji su se okupljali oko časopisa *Krugovi*. Zahvaljujući vještom talentu i profesionalnoj odgovornosti, njegov je opus poprilično opsežan i raznolik, ali isto tako rado čitan s izrazito pozitivnom recepcijom, naročito kada je riječ o romanima.³³

Kako Dalibor Cvitan ističe: *Ogromna je prednost Šoljanove proze pred djelima drugih suvremenika to što nije dosadna. Za nju možemo reći i da je fragmentarno nadahnuta, nedorađena i ponegdje nategnuta, ali ne možemo reći da smo ju čitali s dosadom.*³⁴

Za književni opus mu je karakteristična ironija, topos mladenačke *klape*, mjestimice eskapizam, zatim društveno-moralne preokupacije i angažiranost, ponajprije u dramskome opusu. Ranija proza žanrovski pripada u tako zvanu prozu u trapericama. U tim djelima često dolazi do sukoba sa svijetom odraslih. Kritika

³³Jelčić, Dubravko; *U spomen Antunu Šoljanu u: Spomenica preminulim academicima: Antun Šoljan : 1932-1993.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2003., str. 19.

³⁴Cvitan, Dalibor; *Avanture egzistencije: Književna kritika o Antunu Šoljanu*, priredio Branimir Donat, Dora Krupićeva, Zagreb, 1998., str. 47.

Šoljana opisuje i kao *egzistencijalističkoga pisca te utopista*, ponajprije zbog vjere u moć književnosti.

Šoljanova vrijednost ponajviše se očituje u egzistencijalističkim romanima *Izdajice* (1961.), *Kratki izlet* (1965.), *Luka* (1974.) i *Drugi ljudi na Mjesecu* (1978.)) kojima je pokazao da egzistencijalizam nije bio samo književna moda i filozofija, nego i praktičan životni stil. Takav životni stil žive junaci njegovih djela. Njihov život karakterizira egzistencijalna sloboda koja zapravo nema svrhu jer u njoj ne uspijevaju pronaći pravi smisao. Manjak samopouzdanja kod njih pridonosi strahu i predrasudama te takvi bivaju nesposobni za prilagodbu i nalaženje svojega mjesta u društvu.³⁵

Egzistencijalističke situacije u njegovim romanima nerijetko u sebi sadrže metaforu kruga, odnosno apsurdnosti stalnoga i uzaludnoga kruženja, dolazaka i odlazaka te vraćanja na početak i novoga besciljnoga kretanja.

5. 1. Kratki izlet

Jedan od Šoljanovih najpoznatijih, najčitanijih i najprevođenijih romana zasigurno je *Kratki izlet*. Roman je pisan ranih šezdesetih, a prvi je put objavljen 1964. u časopisu *Forum*. *Kratki izlet* je roman koji su pratile nevolje od samoga početka. Naime, uzrok tomu bila je srž fabule romana u kojoj se uviđa da kružno putovanje u sebi nosi alegorijsko značenje. Stoga su mnogi u ono vrijeme zaključili kako se to putovanje odnosi na jugoslavenski put u socijalizam. Unatoč lošim i ograničenim kritikama tadašnjih kritičara Šoljan poriče da je *Kratki izlet* bio zamišljen kao politička alegorija. Iako je roman pisan u situaciji ogorčenosti i trpljenja posljedica rigidnosti političkoga sustava, politička kritika, kako Šoljan u sljedećim rečenicama tvrdi, nije njegova intencija³⁶

³⁵Prema: Nemeč, Krešimir; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 130.

³⁶Visković, Velimir; *Umijeće pripovijedanja: Ogledi o hrvatskoj prozi*, Znanje, Zagreb, 2000., str. 63.

Svakako, koliko se sjećam, kad sam ga pisao, nisam svjesno imao na pameti nekakvu političku objavu, nikakvu alegorijsku sliku našeg generacijskog puta, još manje 'našeg puta u socijalizam' koji eto svršava nikako i nigdje, ili kako su budni ideolozi ubrzo presudili, u autorovu 'negatorstvu' ili (što je po njihovome bilo manje više isto) 'nihilizmu'. Više mi je kao pripovjedaču pred očima lebdio onaj krajolik. Taj opustošeni krajolik, povezan s mojim privatnim, trenutno ne baš najoptimističkim raspoloženjem stvorio je možda ugođaj *Kratkog izleta*. U to vrijeme, pobjednici su još bili puni sebe i čvrsto vjerovali u daljnje pobjede: busali smo se u grudi našom 'povijesnom misijom', a uši su nam još bile zaglušene onim Zogovićevim riječima po kojima je sve do sada 'prethistorija'. Taj krajolik preko kojeg je prohujalo toliko povijesti, a na kojem se od povijesti ne vidi gotovo ništa, osim nekoliko oronulih fresaka, postavljao je pitanje i o tragovima što su ih naše stope ostavile ili će ostaviti na tom škrtom, nepodatnom terenu.³⁷

Ipak u Šoljanovu se romanu opisuje putovanje koje započinje velikim ambicijama, a završava neuspjehom, kao što je to u vrijeme kada je roman nastao, bio slučaj s brojnim političkim pothvatima. Osim toga, službena ideologija rado je koristila metaforu putovanja za opis društvenih procesa (*put u budućnost, traženje novih putova, revolucionarni put*), a tu je i lik vođe također važan u socijalističkoj ikonografiji. Šoljanov roman započinje upravo opisom i karakterizacijom čovjeka koji je skupinu mladih intelektualaca poveo na put koji će završiti u ništavilu. Tu su se asocijacije same po sebi javljale, ali se autoru ipak može vjerovati kada tvrdi da mu takve aluzije nipošto nisu bile primarni cilj.³⁸

Kratki izlet je roman koji opisivanjem putovanja u Istru, na Gradinu, u pokušaju pronalaska srednjovjekovnih fresaka, otvara mnoga egzistencijalistička pitanja o smislu života. Sama radnja započinje opisivanjem Roka; *Počet ću od toga da je moj prijatelj Roko lud*.³⁹ Roko je pripovjedačev prijatelj karizmatičnih osobina vođe te kao takav biva vođa grupe mladih ljudi (povjesničara umjetnosti, arheologa i novinara) koji odlaze na ekspediciju. Roman je pisan u prvome licu te je sam pripovjedač jedan od sudionika kratkoga izleta. Njega Roko poziva na ekskurziju kao novinara koji

³⁷Šoljan, Antun; *Kratka povijest Kratkog izleta*, Republika, br. 7-8., 1990., str. 60

³⁸Pavličić, Pavao; *Moderna alegorija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013., str. 94.

³⁹Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004., str. 5.

bilježi tijekom radnje te odnose među sudionicima. Radnja je smještena u unutrašnjost Istre, samo putovanje traje otprilike jedan i pol dan, a dogodio se u poratnim godinama, nakon Drugoga svjetskoga rata; *Bilo je to negdje prvih godina poslije rata, kada se svima nama činilo da svijet počinje iz početka, iz iskonske magme.*⁴⁰

Iako je cilj samoga putovanja, bar onaj prvotni, bio pronalazak fresaka koje se nalaze u jednome samostanu u Istri brojni neplanirani događaji doveli su putovanje na jednu drugu razinu zbog koje o Kratkome izletu možemo govoriti kao o putovanju života.⁴¹

Kratki izlet sa svojom prstenastom kompozicijom tematski se dijeli na tri plana romana. Prvi plan je egzistencijalistička tema, u romanu se otvaraju pitanja o smislu života; drugi plan je progovaranje o izgubljenoj generaciji, po modelu proze u trapericama, a treći se odnosi na političke alegorije.⁴²

5. 2. Poluotok kao mjesto pronalaska identiteta

Prema psihologu Eriku Eriksonu identitet označava *doživljaj temeljne istovjetnosti i kontinuiteta „ja“ tokom dužeg vremena, bez obzira na njegove mijene u različitim periodima i okolnostima.*⁴³

Identitet je upravo ono za čime traga pripovjedač u romanu *Kratki izlet*. On se želi oformiti, utvrditi svoje stavove, a budući da je velik dio naših predodžbi o sebi izveden iz načina na koji nas drugi vide Roko je kao i ostatak klape na sebe gledao kao na vođu. Oni koji su klapu napustili nazvani su izdajnicima i dezerterima. Budući da na putovanje kreću kao klapa, na početku svi dijele iste ciljeve, pronalazak Gradine. Svi zajedno predstavnici su jedne generacije i dijele *ad hoc* kolektivni to jest zajednički identitet. Na put ipak svatko kreće svojom odlukom pa Roko kaže ovako:

⁴⁰isto., str. 11.

⁴¹Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004., str. 5.

⁴²Dujmović D.; *Književni vremeplov 4.*, Zagreb, Profil, 2010., str. 267.

⁴³Erikson, E. (2008.) prijevod: Dragojević M; Hanak N; *Identitet i životni ciklus*, Beograd:

Zavod za udžbenike; naslov originala: *Identity and the Life Cycle* (1959.) , str. 9

Kakva je to skautska patetika. Vraga sam ja koga zaveo! Svak' ide svojim putem. Ja sam išao svojim. Naši su se putovi jednim malim dijelom podudarali. To je konveniralo i vama i meni. I to je sve. To ti je ta naša slavna zajednica. I što se sad od mene traži? Da tetošim vaše razočarane dušice? Svatko se uvijek može vratiti. Oni su se valjda već vratili, koliko ja znam. I ti ćeš, kao i drugi.⁴⁴

U trenutku kada se počinju obasipati pojedinci postaju individue za sebe. O pojedinačnim identitetima počinje se govoriti u trenu kada se pojavljuju mjesta iskušenja na kojima neki članovi (ne)nastavljaju dalje tragati. Stanice na putu ključni su element ovoga putovanja. Za neke članove one su samo još jedna stanica u nizu, a za druge konačni cilj. Zbog toga *Kratki izlet* možemo promatrati kao alegoriju života u kojem različite stanice označavaju različitost ljudskih težnji. Dok se jedni zadovoljavaju prepuštanju užicima, hedonističkom načinu života kojega pronalaze u ženama (Petar i epizoda s golemim, naturalistički prikazanim vulgarnim ženama) i obilju (Vladimir i epizoda s konobom punom hrane i vina), drugi, među kojima je i Ivan, svoj put zaustavljaju tako što se skrase na mirnome imanju.

Pripovjedač naglašava kako svatko od sudionika puta na putu donosi velike sudbonosne, egzistencijalne odluke. One se očituju u obliku promjene načina života, mjesta boravka ili bračnoga stanja. Budući da on i Roko ne ostaju na nijednoj stanici, uviđa se kako se njihov smisao života razlikuje od ostalih, a krije se u potrazi za identitetom. U trenutku kada ih nenajavljene dočeka fratar izjavom kako ih je dugo čekao pripovjedač osjeti važnost svoga postojanja te ne prihvaća kraj kakav predstoji. Fratar se time prikazuje kao ključni lik na putovanju. Dolazak do Gradine i fresaka kojih doduše nema, i čije je pitanje postojanja zapravo vrlo upitno za Roka je značilo da je cilj postignut.⁴⁵

Ovo je kapelica - rekao je fratar skromno [...] -Ovdje su freske. - Gdje su? Gdje su? - pitao sam željan da ih vidim, da bilo što napokon vidim.[...] - Ako je ikada bilo žbuke na ovim zidovima - počeo je Roko,[...] Tamne kaplje vlage blistale su u titravom svjetlu. I tada, sa svog mjesta iz sredine kapelice, ne približavajući se zidu, ugledao sam i ja čudesan crtež cijelog arhipelaga od ostataka žbuke na zidu.[...] Žbuka je

⁴⁴Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004., str. 103.

⁴⁵Prema: Cvjetko, Milanja; *Hrvatski roman 1945 – 1990.*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996., str. 11.

plamtjela u treperavim bojama [...] Malo zaobljene, trbušaste površine kamena zadirale su duboko, poput morskih valova, u kopno obojene žbuke, stvarajući Celebese i Sumatre fresaka, kao na zemljopisnoj karti. Svjetlo lojanice igralo je na njima poput jata prozirnih leptira, i činilo se da čitava scena prikazana na freski živi i kreće se u drhtavom, krhkom, čarobnom plesu. Opčinjeno sam zurio u tu igru boje, sjene, kamena, mnogih prekinutih i nedovršenih linija koje su svojom nepotpunošću obećavale svjetove, ples čudesnih detalja što su se miješali pred mojim očima poput kakvoga magičnog kaleidoskopa - činilo mi se opet da, kao u dvorištu kad sam gledao ostatke kapitela, vidim pred sobom ostatke cijelog jednog bogatog a sada zaboravljenog svijeta.[...] osjećao se posebno počašćenim što upravo tu, sada, pred mojim očima, ostaci toga svijeta izvode ovaj arabesknii ples, da bi mi tom igrom pokazali sliku svoga negdašnjeg sjaja i bogatstva, i da bi me nagradili za moju izdržljivost, upornost, vjeru. Oči su mi bile pune boje i svjetla što je uranjalo u mene razblažujući moje najtamnije kutke.[...] To nisu bile samo freske, bila je to čarolija, čudo. Bio sam naplaćen za sve traženje, sve patnje. Kako je dobro iskusiti sreću ispunjenja! [...] Dugogodišnja navika na sumnju, nasljeđe razočaranja, baština nevjerice, teret slutnji koji je uvijek živio u svima nama, progovorio je iz mene upravo tada, u najvišem trenutku ekstaze, u mističkom klicanju cijeloga bića.[...] Ali nije me njihovo jadikovanje zabrinulo i probudilo iz zanosu; opomena je potekla iz moje vlastite utrobe, izronila iz moje vlastite tame.[...] i ja sam znao da me ekstaza napustila, i da sam ostavljen na milost i nemilost tamnim vjetrovima koji vladaju u ovim sferama [...] Znao sa da mi predstoji pad [...] - Vidiš li što, Roko? - pitao sam prigušeno [...] - Ništa - rekao je Roko ne osvrnuvši se, prignut uz freske. - Gotovo ništa. Reliquiae reliquiarum¹³. Cijeli jedan svijet gasio se pred mojim očima, zavijajući se u dim, maglu i ništa [...] - Ništa - kaže fratar nakon kratkog vremena - ono su samo pjege od vlage. Kiša probija na sve strane, znate. [...] - Pa tu nema ništa - hihotao sam. - Ljudi moji, pogledajte, molim vas. Kakve freske! Nije tu ništa ni bilo. Farbani zid, dok je bilo zida. Slojevi stare boje, ništa drugo⁴⁶

Pripovjedač se s time ipak nije slagao, on nije samo lutao krajolikom kako bi pronašao freske koje njemu kao novinaru niti nisu od prevelike važnosti, već traga za nečim većim - identitetom. U želji da taj cilj ostvari on bježi kroz podzemni hodnik koji zapravo predstavlja mukotrpno nastojanje pojedinca da realizira vlastiti identitet.

⁴⁶Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004., str.92. – 95.

Izlaskom iz hodnika shvaća kako dolazi do one iste nulte točke od koje je krenuo. Njegov identitet nije pronađen, ali likovi predaka koji simboliziraju prošlost ne uspijevaju mu pomoći u oblikovanju sadašnjega identiteta za kojim je tragao.⁴⁷

5. 3. Poluotok, Gradina kao prazno mjesto

Michael Foucault u svojoj knjizi *O drugim prostorima* govori o razlikama između utopije i heterotopije. Dok su utopije definirane kao: *rasporedi koji nemaju pravog prostora, [...]Oni predstavljaju samo društvo dovedeno do savršenstva, ili njegovo naličje, a u svakom slučaju utopije su prostori koji su po svojoj biti nestvarni. [...]Utopije su ne-mjesta, heterotopije su definirane kao kontrast utopiji: predstavljaju stvarna, materijalna mjesta [...] neku vrstu obrnutog rasporeda u odnosu na istinski ostvarenu utopiju i u kojem su svi stvarni rasporedi, ili svi drugi rasporedi koji se mogu naći u društvu, istovremeno predstavljeni, osporeni i preokrenuti: mjesto koje se nalazi izvan svakog mjesta, a položaj kojega se ipak može odrediti [...]*⁴⁸

U slučaju simboličkog shvaćanja Foucault se služi analogijom ogledala govoreći kako ono predstavlja i utopiju i heterotopiju. Kombinirani doživljaj leži u tome što se na utopijskoj razini govori o mjestu bez mjesta, osoba koja se gleda u ogledalo vidi se tamo gdje nije; a istodobno to mjesto doista postoji dajući refleksiju mjesta iz kojeg se osoba gleda u njega. *Ogledalo doista postoji i ima neku vrstu povratnog učinka na mjesto koje zauzima: pošavši od njega ja zapravo zamjećujem da sam odsutan s mjesta na kojemu jesam, jer se vidim tamo, u njemu.*⁴⁹S heteroutopijske strane bitno je to vraćanje u stvarno mjesto s kojega se osoba gleda.

⁴⁷Prema: Cvjetko, Milanja; *Hrvatski roman 1945 – 1990.*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996., str. 11.

⁴⁸Foucault, Michael; *O drugim prostorima*, 1984, str. 1. – 5.

⁴⁹isto.

Takvo postojanje odnosno nepostojanje mjesta lako je povezati s pojmom Gradine koji se trebao nalaziti na poluotoku Istri. Svaka je nova pripovjedačeva potraga za Gradinom rezultirala neuspjehom. Zbog toga možemo zaključiti kako se u *Kratkome izletu* javlja *prazno mjesto* na kojemu je subjekt u stanju rekonstruirati sebe samoga. Stoga se na heterotopije gleda kao na mjesta iskušenja, mjesta na kojima pojedinac preispituje *načela koja rukovode njegovim praksama*.⁵⁰ U romanu se na mjestima heterotopije pokušavala riješiti kriza identiteta. Ipak ona ne donosi očekivani kraj. Pripovjedač se na kraju radnje nalazi na istome onome mjestu od kojega je počeo, čime ulazi u začarani krug pokušaja konačne identifikacije. Takav razvoj stvari podsjeća na Sizifov posao te objašnjava zašto potraga za identitetom završava neuspješno. Kružno gibanje tako predstavlja uzaludnost života koje se i dalje nastavlja. O njemu doznajemo iz epiloga:

*U početku sam se grozničavo trudio, listajući indexe geografskih atlasa, sustavno prelazeći kvadrati milimetar po milimetar specijalnih mapa [...] Uprvo vrijeme pitao sam ljude [...] Netko mora znati, ponavljao sam uporno, desperatno. [...] Bio sam i tamo govorio sam im, I zaista sam bio, obišao sam što god sam mogao [...] Ali onog što sam tražio nije bilo.*⁵¹

U njemu pripovjedač piše o neumornim pokušajima ponovnoga traganja, lociranja i definiranja Gradine, odnosno sebe samoga. Poluotok je u ovome romanu prikazan kao prostor koji nudi različite mogućnosti životnih odabira. Ipak, mogućnost pronalaska identiteta u području izvan regula i kontrolirajućih zona nije moguće, jer je ono zapravo ne mjesto, odnosno heterotopija. Koliko god puta pripovjedač pokušavao ostvariti svoj cilj on to u *Kratkome izletu* neće uspjeti. Zbog togaroman podsjeća na sizifovski posao uzaludnoga guranja kamena uz brdo i njegovo neprestano vraćanje na dno. Dakle i naš pripovjedač i Sizif prikazuju uzaludnost života. U *Kratkome izletu* kretanje se odvija u začaranome krugu, pitanja ostaju neodgovorena, a na kraju puta nas čeka ništavilo.

⁵⁰Foucault, Michael; *O drugim prostorima*, 1984, str. 6.

⁵¹Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004., str. 113. – 114.

4. Slobodan Novak

Slobodan Novak hrvatski je prozaik, romanopisac, esejist i akademik. Rođen je u Splitu 3. studenoga 1924. godine. Djetinjstvo i ranu mladost spletom okolnosti proveo je na Rabu gdje je završio osnovno školovanje.

*Rab je djetinjstvo. Dakle, gotovo sve što čovjeku znači zavičaj, prvi dojmovi, prvi odgoj, prvi prijatelji ništa se ne može mjeriti s gradom u kojem provedeš djetinjstvo iz njega se formiraš i njemu se vraćaš.*⁵²

U Splitu je završio gimnaziju te školovanje nastavlja u Zagrebu gdje je na Filozofskome fakultetu diplomirao Hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti. Prvu fazu Novakovog književnoga stvaranja obilježila je poezija s kojom i ulazi u svijet književnosti. Prva zbirka pjesmama *Glasnice u oluji* objavljena je 1950. godine, a nedugo nakon izlazi ciklus pjesama *Iza lukobrana* objavljenih 1953. godine u zajedništvu s Nikolom Miličevićem i Vlatkom Pavletićem u skupnoj zbirci *Pjesme*. Prema Krešimiru Nemecu sve kasnije objavljene pjesme pretežno su intimističke i interespektivne.⁵³ Nakon kratke pjesničke faze preorijentirao se na pisanje pripovjedne proze. Njegov prvo objavljeni prozni uradak, novela *Badessa madre Antonia*, doživljava veliki književni uspjeh pa odmah postaje antologijskom. Godine 1954. kao već profiliran pisac objavljuje roman *Izgubljeni zavičaj*.⁵⁴ Njegov prozni prvijenac odudarao je od dotadašnje prozne produkcije jer nije poštivao vjernost ratne tematike, već je postao himna otoku, arkadiji koju nudi i njegovoj djevičanskoj ljepoti koja ostaje nedodirnuta. Novak je kroz četiri sličice od kojih svaka predstavlja

⁵²Prema: Novak, Slobodan; *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*, Zagreb: Ex libris 2001. str. 17.

⁵³Prema: Nemeć, Krešimir; *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga: Zagreb, 2008. str. 534.

⁵⁴Isto., 535.

jedno godišnje doba prikazao karakteristične prizore iz otočkoga ribarskoga života: izlet u barci, lov na tune, šišanje ovaca, jesenska berba grožđa, pečenje rakije zimi.⁵⁵

*Divan je otok! Kliče u jednom trenutku Novakov pripovjedač, ali težina je u riječima što dodaje: oni koji žive na njemu to ne znaju.*⁵⁶ Objavom toga kratkoga romana Slobodan Novak prepoznat je kao pisac zrele i visoke proze. Osim toga roman je poslužio za stvaranje njegove glavne preokupacije, relacije *otok- kopno, zavičaj- široki svijet*⁵⁷ i otkrivanje ključa vlastitoga pripovijedanja: bolne ironije. Godine 1968. objavljuje roman *Mirisi, zlato i tamjan*, koji je prema kritičarima njegov najbolji roman.

U svome drugome remek djelu *Izvanbrodski dnevnik* (1976) opet se koncentrira na relaciju otok–kopno, opisujući tri putovanja pripovjedača/protagonista. Podnaslovi romana *Jednosmjerno more, Školjka šumi i Nekropola* simboliziraju ta putovanja i dijele roman na tri romaneskne strukture. Objavljuje i novelističku zbirku *Tvrđi grad* (1961) unutar koje se nalazi kratki roman *Dolutali metak* (1961). Slobodan Novak u međuvremenu je objavio *Digresije* (2001) i *Protimbe: prerađene i proširene Digresije* (2004), u kojima analizira hrvatski kulturni i politički život protekle polovice stoljeća. Nakon duge književne pauze, 2005. godine objavljuje roman *Pristajanje*.

U svome književnome radu Novak je mnogo vremena i energije posvetio i uređivanju časopisa. Prvi književni časopis koji je pokrenuo s nekolicinom svojih najbližih prijatelja i književnika zvao se *Izvor*. Časopis *Izvor* trajao je od prve polovine 1948. do proljeća 1951. Drugi književni časopis, *Krugovi*, pokrenut je u njegovome obiteljskome stanu koji je dugo nakon pokretanja časopisa bio jedina kancelarija koju su on i njegovi suradnici, mladi naraštaji pisaca (krugovaši) Vlatko Pavletić, Nikola Miličević, Josip Barković imali. Nakon što je časopis *Krugovi* prestao izlaziti, autor nastavlja književnu djelatnost u časopisima kao što su: *Vjesnik, Novo pokoljenje, Naprijed, Književniku, Mogućnost, Slobodna Dalmacija, Zora* itd. Slobodan Novak vrlo je svestran u književnome doprinosu, stoga je bitno napomenuti da je autor

⁵⁵Prema: Nemeć, Krešimir; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, str. 121.

⁵⁶Nemeć, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 18.

⁵⁷Isto., str. 19.

također istaknuti pisac radio-drama (*Strašno je znati, Majstore, kako vam je ime, Zakrivljeni prostor*) i da je i tu podjednako uspješan.⁵⁸

4. 1. Novak i Otok

Cjelokupan književni opus Slobodana Novaka prožet je autobiografskom notom. Pripadnost mediteranskome kulturnome krugu odredila ga je kao čovjeka i kao pisca. Kroz desetljeća svoga književnoga rada autor je inspiraciju pronalazio na Otoku, Mediteranu, Jugu gdje je proveo najranije godine života i za koji je neraskidivo vezan.

U *Digresijama* (2001) je istakao kako svoju ljubav i slabost prema moru nikada nije mogao izmijeniti. On je od svojih predaka naslijedio morsku sudbinu. Kaže kako je njegova krv slana i kako je more posvuda u njegovim prozama. Naglašava i kako ono nikada nije opisano pa se prema svemu sudeći da zaključiti kako more predstavlja dio njegovoga bitka kao čovjeka i njegovoga književnoga stvaralaštva.

*Zato ja nisam nikada, nadam se opisivao more. Što ćeš opisivati ono što nosiš u krvi?! Ako ti baš katkad zatreba, slikaj ga, klik! – i gotovo! Takozvana krvna slika.*⁵⁹

Svojim je cjelokupnim romanesknim stvaralaštvom: *Izgubljeni zavičaj, Tvrdi grad, Južne misli, Mirisi zlato i tamjan, Izvanbrodskidnevnik*, uspio prikazati jedinstvenu sliku kaotične uzaludnosti u čijem se središtu našao čovjek kojem kronometar nezaustavljivo odbrojava vrijeme. Vremena je sve manje, a on je u stalnoj sumnji i ironijskome odnosu prema onome što ga okružuje.⁶⁰ Kao prostor na kojem će iznijeti viziju apokaliptičnih vizija, Novak je odabrao svoj Otok⁶¹. Zavičajni Rab, kojemu su i

⁵⁸Biografija prema: Krešimir, Nemeč: *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*, Školska knjiga, Zagreb, 2003. str. 121.; Frangeš, Ivo; *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 405- 406; Nemeč, Krešimir; *Leksikon hrvatskih književnih djela*, Školska knjiga, Zagreb, 2000. str. 534.; Novak, Slobodan: *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*. Zagreb: Ex libris 2001. str. 79

⁵⁹Novak, Slobodan; *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*. Zagreb: Ex libris 2001. str. 341.

⁶⁰Prema: Šeparović-Lušić, Nikola; *Neka zapažanja o stilskim karakteristikama Novakove proze*, Dubrovnik. N.s. 8 (1997), 1/3 ; str. 696. – 701.

⁶¹Novak u svim svojim romanima otok piše velikim slovom pa ćemo i mi u ovom radu nastaviti istim tonom.

posvećene njegove najuspjelije proze. Rab u njima zauzima značajno mjesto. On za Maloga označuje početak i kraj njegove egzistencije, *temeljno značenjsko tkivo u kojem se istodobno isprepleće sva idila otočke ljepote i sva surovost života na njemu.*⁶²

Novak kao dijete odlazi s otoka, a kao odrasla osoba Otoku se vraća. Isto se događa i u njegovu romanu *Izgubljeni zavičaj*. Pišući taj roman Novak je iznio ono što je osjetio na vlastitoj koži, ili barem one ljepše trenutke tog nevinog sjećanja. U Digresijama je otkrio kako se osjećao kada je otišao s Raba.

Otputovavši, osjećao sam da sam za sobom ostavio pustu jamu iz koje je iščupan panj s osušenim korijenjem, u kojem su presušili svi sokovi. U toj beživotnoj praznini definitivno više nema čovjekova identiteta, koji čine djetinjstvo, zavičaj, dom, najbliži ... I nije to sve propalo nedirnuto, kao što može ostati u ljudskoj duši, nego uprljano, popljuvano, zgaženo. Kada čovjek shvati da je i sama uspomena rastepena, otvori se bolna praznina i beznadna tuga za izgubljenim ...

*Vrativši se u zrelijim godinama, gotovo ozdravljen, volio sam opet Rab, kao preboljenu iluziju, kao ... sebe nekadašnjeg, kao album starih fotografija na kojim se više nitko ne kreće, nego samo gleda u prazno, iz prošlosti u ništa.*⁶³

Iz svega možemo zaključiti kako se Novak, makar samo u mislima, uvijek rado vraćao Otoku. On mu je omogućio da proživi nezaboravno djetinjstvo koje se što vrijeme ide dalje i svijet napreduje čini sve više nestvarnim. Otok, mediteran koji nudi doživljaj koji ni godinama nakon ne blijedi zapravo je romantičarska iluzija prošlosti koja one koji su je iskusili nikad neće napustiti, već će ih do konca privlačiti.

⁶²Šeparović-Lušić, Nikola; Neka zapažanja o stilskim karakteristikama Novakove proze, Dubrovnik. N.s. 8 (1997), 1/3, str. 702.

⁶³Prema: Novak, Slobodan. *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*. Ex libris: Zagreb, 2001. str. 125.

4. 2. Otok kao utočište vjere i tradicije

Između ostalog, otoci su oduvijek bili i mjesta izгона i zatočenja. Još je antički junak, Ikar pokušao pobjeći iz labirinta na Kreti. Rimljani su političke neistomišljenike izgonili na otoke, Seneka je sedam godina proveo u izgnanstvu na Korzici. Napoleon je zatočenja vršio na Elbi i Svetoj Heleni, dok je Tito svoje protivnike i općenito neprijatelje socijalizma slao na prisilni rad na Goli otok u Kvarnerskom arhipelagu.

No, osim u zatočeništvo ljudi su na otoke odlazili i posve dobrovoljno s namjerom da se na izoliranom prostoru, izoliraju. Pojedinač ostaje sam sa sobom, preispituje svoje misli i donosi važne odluke. Ipak, nije u mogućnosti izolirati se od vremena i mjesta u kojem se nalazi. Oni su kao dijelovi kronotopa⁶⁴ uvijek prisutni i utječu na njegovu egzistenciju. Brojni pripadnici vjerskih službi odlazili su na otok kako bi se prepustili samoći, askezi, meditaciji, samoanalizi, molitvi, šutnji i iskupljenju grijeha. Boravak na Otoku slična će razmišljanja probuditi u Malom iz Novakova romana *Mirisi, zlato i tamjan*. Mali je umirovljeni intelektualac, ratni invalid kojem *su društvena praksa i sveopća hipokrizija slomile ideale i vjeru u "bolje sutra."*⁶⁵ Na Otoku se zajedno sa svojom ženom Dragom brine o Madoni Markantunovoj, bivšoj vlasnici polovice otoka. Ona i Mali potrebni su jedno drugom te čine paradoksalnu simbiozu dvije različite ideologije: katoličke crkve i komunizma/marksizma.

Javna radoznalost primjer je ponašanja koji se ostvaruje u manjim sredinama pa je mediteranski Otok poslužio kao idealan za njegov razvoj. Budući da se stanovništvo Novakovoga Otoka ne bavi samo sobom, samoostvarenjem na nekoj višoj razini, svoje slobodno vrijeme provodi baveći se drugima. Premda svi o svima sve znaju i dalje jedni ispred drugih glume pretvarajući se u ono što nisu. Razlog tome vrlo je

⁶⁴Suštinska uzajamna veza vremenskih i prostornih odnosa, umjetnički osvojenih u književnosti; Bahtin, Mihail; *O romanu*, Nolit, Beograd, 1989., str. 193.

⁶⁵Nemec, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 20

jednostavan, svi žele da se o njima govori samo najbolje, a na Otoku je biti dobar prije svega značilo slaviti Boga, prisustvovati misi te isticati osnovne kršćanske vrijednosti.⁶⁶ Kako ne bi bili izvrgnuti javnim ocjenama i procjenama svi su stanovnici Otoka redovno činili „ono što se mora“, jer kao što smo već rekli, kršćanska djelatnost bila je nužna ako se željelo istaknuti u otočkoj sredini i steći dobar ugled.

U *Mirisima* religioznost zauzima vrlo važno mjesto bilo da se ju slavi, ili kritizira. Već sam naslov čitatelja upućuje da je roman religiozno impregniran. Njezina je pojavnost, dakako, povezana sa samim autorom koji kao pripovjedač svjesno ili nesvjesno proživljava i predočava svoja sjećanja, nazore, očaranja i razočarenja razmišljajući o *smislu i besmislu života i čovjekove egzistencije, smrti i životu, ratnim nemirima i ljudskim bogovima, crkvenim obredima i etičkim pitanjima, idejnim lomovima i simboličkim brodolomima, beznađu vlastite generacije*.⁶⁷

Za shvaćanje romana vrlo je važna mogućnost shvaćanja funkcioniranja stvari u vremenu u kojemu je Mali proveo djetinjstvo. Kako bi to što vjerodostojnije prikazao, Novak započinje opisom religije kojom je Mali bio određen u djetinjstvu, to jest u romanu utjelovljuje autobiografske elemente. Naime, pomoću njih prikazat će *kako katolicizam svojim ritualima funkcionira u malim neurbanim sredinama*⁶⁸, otočnim sredinama kakva je i rapska i kako utječe na psihičko stanje osjetljiva pojedinca (Maloga).

On je djetinjstvo proveo u katoličkom okruženju koje se odnosi na strogi dogmatizam tete Icite, Stričevu bogobojaznu poniznost, kršćanske rituale i lokalne tradicionalne crkvene svečanosti. No one u njemu nisu ostavile trag mira i spokoja, nego je pretjerani otočki dogmatizam stvorio gorko sjećanje na kršćansko kao nešto karnevalizirano, hladno i prijetvorno. Zbog toga Mali u zrelijoj dobi uz crkvu vezuje osjećaje nelagode, nepripadnosti, straha, prisile i licemjerja.

⁶⁶Prema: Nemeć, Krešimir. *Leksikon književnih djela*. Školska knjiga: Zagreb, 2008. str. 457

⁶⁷Šimundža, Drago; *Bog u djelima hrvatskih pisaca II: Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005., str. 569. – 570.

⁶⁸Visković, Velimir; *Inzularnost kao metafora i zbilja u Dani hvarškoga kazališta: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Split, 2006., str. 401.

Tome je doprinio i prvi susret Madone Markantunove i Maloga koji se zbiva na blagdan Sveta tri kralja kada Madona Marakantunova kao predsjednica kongregacije Marijinih djevice bira anđela za krstiti vodu. Madona je bila vrlo uvažena i cijenjena u otočkim krugovima pa nije čudno da je njoj pripala spomenuta čast. Anđeo je mogao biti samo najumiljatiji i najljepši prvopričesnik bez zloće i nenavisti po duši.

Međutim, uz taj se događaj vezalo i pučko vjerovanje da se izabranim dječacima događaju nesreće, da se najčešće nakon procesije razbole, a potom i umru.⁶⁹

Novak je kroz retrospekciju ispričanu iz dječakove vizure dočarao njegove osjećaje i atmosferu koja je nastala kada je saznao da je izabran za anđela. U liku tete Icite prikazao je dogmatičnu i imperativnu religioznost jer već sama njezina pojava, kao pojava glasnika, izaziva nelagodu ukućana. Ona je prikazana kao stroga žena koja predstavlja autoritet, a suprotstavljen joj je lik strine, kojoj se Icitin autoritet ne sviđa i kod koje briga i ljubav prema dječaku nadvladavaju vjerničku pokornost. Štramacera je prikazana kao još radikalnija jer iznosi svoja pučka i svjetovna stajališta. Stric je pak opisan kao raspet između štovanja autoriteta i ljubavi prema dječaku.

Iako je biti izabran za anđela bila izrazita čast, Mali ju je odradio sa strahom od smrti i nelagodom.

Ja sam zatim bio spreman, čudno opterećen, pripasan, okrunjen zlatnom krunom. Stezale su me naramenice koje su nosile velika bijela krila od pravoga perja. Zeble su me bose noge na hladnom podu sakristije. Župnik je prošao preko mene noseći pred sobom kalež, onda se natraške vratio dva koraka, popravio mi nekoliko čuperaka kose, malo razmaknuo krila, sve bez riječi, jer on je mene i kao ministranta uvijek progonio, i onda se uputi vratima. Frančesko požuri ministrante s kojima nisam smio progovoriti radi čistoće i sabranosti, i pođe pred vrata dajući mi rukom znak da ja čekam tu gdje jesam, i mjesto ministranta povuče on zvono za početak mise. Misle da nisam vidio kako su mi se ministranti podsmjehivali, što nije ništa drugo nego nenavist.⁷⁰

Novakov Mali je s Otoka, Mediterana i pripada zapadnokršćanskome kulturnom krugu. Te su cjeline neraskidiv dio njega i one ga čine onime što jest. Ukorijenjene u njegovu biću još od njegova rođenja proizlaze iz njega htio on to, ili ne. Religijski

⁶⁹Isto., 401., 402., 403.

⁷⁰Isto., str . 96.

okvir poimanja svijeta jedini je okvir kroz koji rapska, njegova zajednica promatra svijet. Vjera se tako sama nameće kao nešto sveprisutno i zaokuplja mu misli.

Koliko god je negirao, bio nevjernik, dogmatik ili ateist on joj se kroz cijeli roman vraća. Iako je razočaran i rezigniran s vjerom neprestano komunicira preko vjerskih događaja i sakralnih simbola. To potvrđuje njegovo prijateljevanje sa Tuninom, starim nosiocem tradicionalnih vrijednosti i odbojnost prema materijalistički nastrojenom doktoru. Također, Novakov junak slavi blagdane, Badnjak, Božić, Sveta tri kralja.

Popodne smo Madona i ja sami slavili u tišini i samoći blagdanskoj. Časne su nam poslale tanjurić slatkiša i bočicu maraskina, kao kapi za uho. (76)

Osim toga, jasno se prisjeća događaja iz djetinjstva povezanih s vjerom, anđeoske glume, pobožnog Strica i tete Icite, a rado spominje i Svetog Andriju te Madonin oltarič za kojim je, kako ona kaže, on trebao biti zaređen kao mladomisnik. Ipak, spreman je počiniti grijeh s časnom sestrom iz obližnjeg samostana.

Otok je dio Mediterana i kao takav sa sobom nosi njegovu povijest i tradiciju. Nju čini način života ljudi na otoku, njihovi običaji tradicija i vjera. U ovom djelu otočku tradiciju predstavlja Madona Markantunova. U općem smislu tradicija označava *nasljeđe različitih znakova koji konstituiraju sliku jedne kulture*. U njoj je sadržana ideja dodira, prošlosti sa sadašnjošću, pritom određujući budućnost. Nadalje, *u kontekstu mediteranizma nude nam se antropološki, religijski, ekonomski, kulturalni, politički oblici, ali tradicija sadrži skriveni govor koji se skrivajući prikazuje. Ona se ne prepoznaje jedino u tekstualizmu nego u semiotičkom prelamanju između svakodnevice i simboličkih struktura. Postoji i mogućnost da tradicija biva postavljena u središte jednog pogleda na svijet, jedne kulture, ali kad njene strukture mišljenja bivaju neinteresantne nekoj prezentnoj situaciji, za razliku od praznih obreda, činova, simbola koji služe kao nadomjestak.*⁷¹

Madona Markantunova predstavlja društvo i život prije ratnih strahota. Glavne životne vrijednosti koje su se tada njegovale bile su Otok, obitelj i vjera. Ono čemu se Mali izrugivao i protiv čega se borio, jer mu nijedna od navedenih stavki nije pružila zaštitu onda kada ju je trebao. Prema tome Mali na Madonu gleda kao na društvo koje je

⁷¹Prema: Sorel, Sanjin: *Tradicija i mediteranizam u poeziji u Croatica et Slavica laderat*. Zadar, 2007 (br.3) str. 360. – 361.

uništilo njegove iluzije i ideale. Međutim, cjelokupan život Maloga vezan je uz otok i Madonu. Ona ga je u mladosti nečime zadužila, a on odgajan u dahu spomenutog vremena kasnije kroz život nije pronašao snagu za novim početkom. Ostao je zato na Otoku da se u atmosferi truleži i smrada brine za Madonu kojoj nema spasa i prepoznao u njezinu raspadanju truljenje čitavog jednog društva.

Ona je povijest, ali i sadašnjost nešto što mi negujemo a trulo je, već mrtvo. Mjesto da patetično kažemo: umrlo je na mojim rukama, mi kažemo: utrnule su mi ruke od težine ovog leša, prevrće mi se želudac od zadaha ovog trupla, umirem i ja od ove smrti što se širi oko mene. Mislio sam samo na ono društveno okruženje u kojem smo živjeli , dakle, na ondašnju sadašnjost, moju tadašnju suvremenost.⁷²

Otočka ideologija zarobila je Maloga, ali mu je otok omogućio da na njemu okajava grijehe i teži duhovnom pročišćenju. Razočaran svime u životu on postaje invalid sadašnjosti koji neguje invalida prošlosti videći u tome jedinu svrhu svojega života. Ona mu pruža mogućnost katarze i pomirbe sa samim sobom.⁷³

⁷²Novak Slobodan. *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*, ExLibris: Zagreb, 2001. str. 129.

⁷³Prema:Nemec, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 19.

6. Pavao Pavličić

Pavao Pavličić rođen je 16. kolovoza 1946. godine u Vukovaru. U rodnom gradu, kojeg će kasnije često tematizirati u svojim djelima, završio je osnovnu školu i gimnaziju, nakon čega seli u Zagreb. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 1969. Godine, a doktorirao 1974. Godine. Od 1976. godine, Pavličić je redoviti profesor na Odsjeku za komparativnu književnost. Uz profesorsko zvanje i vokaciju pisca, Pavličić je tajnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), njezin redoviti član od 1987. te književni znanstvenik, prevoditelj i scenarist.⁷⁴

Pavao Pavličić pripada književnom razdoblju nazvanom postmoderna koju Vladimir Biti naziva *periodizacijskim, tipologijskim i kulturnopovijesnim pojmom začetim u književnoznanstvenim krugovima šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, etablira se u široj intelektualnoj javnosti sedamdesetih godina prije svega u Hasanovim, Jencksovim i Lyotardovim knjigama odakle ga preuzimaju sociolozi (Bell, Baudrillard) te filozofi (Habermas, Rorty)*.⁷⁵ Potrebno je reći kako je pojam postmodernizam uži pojam odnosi se isključivo na rasprave o književnosti, a postmoderna obuhvaća i ostale umjetnosti, znanosti te čak i svakodnevni život.

Piščeva biografija i bibliografija čvrsto su isprepletene pa je teško govoriti o jednoj bez druge. Književni život Pavla Pavličića započeo je 1972. zbirkom pripovijesti *Lađa od vode*, a nastavio se 1975. *Vilinskim vatrogascima* za koje je dobio nagradu A. B. Šimić, svoju prvu književnu nagradu. Podatke o njegovim početcima u skupini hrvatskih fantastičara ili tzv. hrvatskih borgesovaca nalazimo u gotovo svakom tekstu dostupne literature, stoga i o tome mora biti riječi.

Naime, Pavličićevi počeci žanrovski su bili povezani s početcima drugih pisaca iste generacije (Stjepan Čuić, Goran Tribuson, Drago Kekanović, Stjepan Tomaš, Veljko

⁷⁴Leksikografski zavod Miroslav Krleža; Pavličić, Pavao, (pregledano 1. 8. 2019.)

⁷⁵Vladimir Biti; *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.

Barbieri i drugi), stoga ih Branimir Donat, smatrajući ih nasljedovateljima Borgesove poetike, proziva danas već ustaljenim nazivom – hrvatski borgesovci:

*Mladi borgesovci koji su aleatoriku velikog učitelja reducirali na igru, koja nužno mora izbaciti broj koji iznenađuje, nalaze se danas na pragu jednog estetiziranog svijeta u kojem uopće ne sjedinjuje proturječnosti društvene provincijencije. Istodobno vraćanje tajnama jezika i igrama formalne logike vraća književnost u naručje govora i okrilje riječi.*⁷⁶

Kad se same pisce pitalo, oni su navodili i druge uzore pa će tako Pavličić u intervjuu za Politiku 1982. reći kako je o fantastici ipak najviše učio od Bulgakova, Čapeka i Calvina.⁷⁷ Unatoč tome, Branimir Donat, inzistirajući na Borgesu kao neporecivom uzoru, mladim piscima zamjera odustajanje od odgovornosti koju književnost ima.⁷⁸ Velimir Visković pak, u tekstu *Sekundarna zbilja u novijoj hrvatskoj prozi*, prepoznaje težnju pisaca povratku književnosti samoj, književnosti koja ne mora imati veliku funkciju u društvu, a čega će se Pavličić držati i kad se čini da se vratio stvarnosnoj i društveno angažiranoj prozi:

*Naraštaj prozaika kojemu Pavličić pripada već u samom početku pisanja nema iluzije o općedruštvenoj relevantnosti književnog čina. Ali to ne znači i gubitak ljubavi i vjere u književnost; samo ne vjeruje se u književninu zbog nečega drugog, nego zbog književnosti same.*⁷⁹

Novi naraštaj donosi poetiku vezanu za *male forme, metatekstualnost, intertekstualnost, kolažirane tekstove s fragmentima iz tuđih djela, aluzije na tekstove*

⁷⁶Donat, Branimir; *Astrolab za hrvatske borgesovce. u: Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 210.

⁷⁷Pavličić, Pavao; Intervju: *Doktor nauka piše krimiće*. u: Radio tv revija. Politika. Broj 780. 5.2.1982. Godina XVI. Beograd., 1982., str. 22.

⁷⁸Donat, Branimir; *Astrolab za hrvatske borgesovce. u: Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 210.

⁷⁹Visković, Velimir; *Sekundarna zbilja u novijoj hrvatskoj prozi. u: Guja u njedrima, Panorama novije hrvatske fantastične proze*, 1980. Odabrao i uredio: Ivica Župan. Rijeka: OSIZ za odmor, rekreaciju, sport i kulturu Rafinerije nafte Rijeka. Izdavački centar Rijeka. str. 43

iz tradicije, ponovno osmišljanje izlizanih književnih postupaka.⁸⁰ U mladih pisaca prepoznaje se zajednička fantastična podloga te povratak čitatelju i priči kao takvoj.

Pavličić u većini svojih romana vodi aktualan dijalog s tradicijom, muče ga ontološka pitanja, briše granice između fikcije i zbilje te se poigrava i fantastičarskim elementima (*Večernji akt, Koraljna vrata, Pokora, Lađa od vode, Nevidljivo pismo*). Ta problemska mjesta nisu prisutna samo u njegovim fikcionalnim tekstovima, već i u znanstvenoj literaturi. Naime, Pavao Pavličić stručnjak je za razdoblje starije hrvatske književnosti, manirizma i baroka u kojima se također propituju suodnosi zbilje i književnosti.⁸¹

Nakon rasapa zajedničke poetičke podloge, Pavličić 1976. objavljuje zbirku pripovijesti *Dobri duh Zagreba*, nakon čega je njegova produkcija sve bogatija te je teško pronaći godinu u kojoj nema objavljenu knjigu. Budući da je najproduktivniji hrvatski pisac i da mu književni opus čini oko gotovo tisuću radova spomenuti ću samo da je napisao još pet zbirki pripovijesti sa sabranim kriminalističkim pričama iz 2006. Okušao se i uspio u romanima za djecu kojih je šest, uključujući lektirne *Trojicu u Trnju* i *Petlju*.

Njegova memoarska proza, koja broji osam djela, usko je vezana uz prošla vremena i njegov rodni Vukovar (npr. *Dunav, Vodič po Vukovaru, Vukovarski spomenar* i nagrađeni *Šapudl*). Nadalje, Pavličić piše i feljtone kojih je zasad u bibliografiji upisano osam (*Zagrebački odrezak, Leksikon uzaludnih znanja*), i eseje *Sve što znam o krimiću i Rukoljub citirani*. Objavljenih romana ima oko pedeset (*Plava ruža, Stroj za maglu, Večernji akt, Koraljna vrata, Trg slobode, Rupa na nebu, Nevidljivo pismo, Diksilend, Zaborav, Pokora, Stara ljubav, Tri petka u travnju...*) samo su neki od njih.⁸²

Kao pisac koji stvara u vrijeme postmodernističke kulture Pavličić je orijentiran na svoje čitatelje i njihove potrebe. Sukladno tome, tekstove mu krasi jednostavnost

⁸⁰Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti : tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2004., str. 579. – 580.

⁸¹Prema: Dubravka Oraić Tolić, *Paradigme 20. stoljeća: avangarda i postmoderna* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997, str.112.

⁸²Leksikografski zavod Miroslav Krleža; Pavličić, Pavao, (pregledano 1. 8. 2019.)

izraza i lakoća čitanja. U njima se prema tradiciji odnosi kao prema podređenome stavljajući njezinu sudbinu u ruke glavnih likova. Jedan od romana u kojem je to virtuozno prikazao i u kojem je mjesto radnje otok nosi naziv *Koraljna vrata*.

6.1 Koraljna vrata

Radnja Pavličićeva romana *Koraljna vrata* zbiva se 1989. na otoku Lastovu. U to vrijeme u Kosovu se odigrava podzemni štrajk rudara koji će se kasnije pokazati kao jedan od uzroka rata i raspada nekadašnje Jugoslavije. Osim toga, 1989. godine obljetnica je znamenitog spjeva Ivana Gundulića, *Osmana* pa će se to djelo i njegova sudbina pronaći u središtu romana. Zbog te činjenice, nemoguće je ne uvidjeti povezanost Pavličićevoga romana *Koraljna vrata* s romanom *Ime ruže* Umberta Eca, u kojem tematsku okosnicu čini sudbina izgubljenog dijela Aristotelove *Poetike*. *Osman* predstavlja središnjem spjev nacionalne književnosti, a Aristotelova *Poetika* glavni tekst zapadne književnosti. Oba su ta rukopisa u fizičkom, odnosno doslovnom dodiru sa zbiljom, na nju utječu i oblikuju je. Takav pripovjedni postupak u kojem se očituje mlješanje fikcije i zbilje naziva se realizirana metafora te se u Pavličićevom romanu javlja kao jedan od glavnih postmodernističkih postupaka.⁸³

Znakovi postmoderne poetike uočljivi su i na drugim razinama. Kroz oba romana realiziran je fenomen intertekstualnosti i sudbina dvaju istaknutih djela iz književne tradicije. Ako govorimo samo o *Koraljnim vratima* važno je spomenuti da u Krsti Brodnjaku, filologu i proučavatelju starije hrvatske književnosti možemo prepoznati alter ego Pavla Pavličića budući da je to i njegova profesionalna preokupacija. To potvrđuju neki od njegovih tekstova: *Manirizam i barok; jedno ili dvoje?* i članak *Kozmološki aspekti Osmana*.

Fabula romana slojevita je i napeta. Glavni je akter filolog Krsto Brodnjak koji iz Zagreba dolazi u Lastovo na poziv svećenika don Špire. Pronalazak „bavula“ sa starim dubrovačkim spisima razlog je zbog kojega je svećenik poslao poziv poluslijepom filologu i proučavatelju starije hrvatske književnosti. U nadi da će

⁸³Prema: Jukić, Tatjana; Ivan po Pavlu, jedno čitanje romana *Koraljna vrata* Pavla Pavličića; 1994, str. 56. *Dubrovnik* : časopis za književnost, nauku i umjetnost, N.s., god.5 (1994), 4, str. 60.

pronaći cjelovitog Osmana. (...) a jednom nađe neki stari, zaboravljeni, ali dragocjeni rukopis koji će promijeniti povijest male i tužne hrvatske književnosti.

Krsto Brodnjak odmah je pri dolasku prionuo na posao, no prekinulo ga je zapomaganje starice Tere koja pomaže u župnoj kući. Počela se gušiti a Krsto joj brzo priskoči u pomoć i krene izvlačiti jezik iz grla ne bi li je spasio. Pritom opazi da joj je nanio prah s rukopisa na usta. Starici je bilo bolje, a u pomoć je došla i liječnica Zora koja je otkrila kako Tere više nema tumor. Time započinje temeljna enigma ovog romana koju filolog Krsto pokušava riješiti. Naime, rukopis *Osmana*, koji se nalazi među ostalim rukopisima koje je filolog pregledavao je cjelovit, sadrži četrnaesto i petnaesto pjevanje za koje se dotad smatralo da su izgubljeni. Međutim, glavno je otkriće njegovo čudotvorno i ljekovito djelovanje. Stari "bavul" u kojem su se Osman i ostali rukopisi nalazili mirisao je na lipu i svi su spisi bili su posipani njezinim prahom. Taj će se prah kasnije pokazati kao misteriozan i iracionalan motiv jer će utjecati na zdravlje ljudi. Drugi važan motiv biti će prezime dječaka iz Banja Luke o kojim će se Brodnjak privremeno skrbiti.

Irfan Osmabegović dječak je koji će bježeći od obiteljskog kaosa iz Banja Luke završiti u milosti Krste Brodnjaka. I dok će njegovo prezime Osmanbegović alocirati na Osmana, Tursku i Islam, Krsto Brodnjak asociirat će na kršćansku tradiciju čiji je nositelj Ivan Gundulić te na metaforu o pjesničkom poslu kao isplavljanju lađice, jednom od velikih toposa zapadnoeuropske književnosti.

Otkriće cjelovitog rukopisa hrvatske književnosti i njegovog ljekovitog djelovanja na sve ljude osim na invalide i djecu uzrokovat će psihičko kolebanje glavnoga junaka *Koraljnih vrata*, jednookog filologa Krste Brodnjaka. Preciznije rečeno, u njegovim će se rukama zateći mogućnost promjene dosadašnje slike hrvatske književnosti i prirodnog poretka svijeta. Za razliku od Aristotelove Komedije iz romana *Ime ruže* koja će svojim otrovnim stranicama Opatijom širiti smrt i razaranja i nasuprot Georgu i Vilimu, glavnim junacima toga romana, koji će od početka romana znati da žele njezino uništenje.

Dubravka Oraić Tolić ističe da dubinsku strukturu Pavličićeva odnosa prema zbilji čine njegove ontološke strategije, tj. *oblici i postupci u kojima je pisac odgovarao na*

*izazove nesigurnoga, raspadnutoga i izgubljenoga svijeta.*⁸⁴ U Pavličićevu se opusu tako izdvajaju tri velika ontostrateška područja: fantastika, fiktofaktalnost i autobiografija. Fantastika pripada ontološkim žanrovima, jer se uvođenjem druge, paralelne nemoguće zbilje problematizira normalnu zbilju i njezin racionalni poredak. Fiktofaktalnost, pojam koji je došao iz suvremene američke postmoderne kritike i znanosti, predstavlja osnovno ontostrateško načelo postmoderne književnosti jer dovodeći u suodnos fikciju i faksiju, književnost i zbilju u prvi plan stavlja ontološki status same književnosti i njezinu ambivalenciju u odnosu spram zbilje.

Ipak to nisu sve onostrategije koje je Pavličić koristio kroz svoj književni put. Devedesetih godina on prelazi s formalnih ontoloških igara na one etički implicirane, odnosno razgraničenje. *Razgraničenje predstavlja odbijanje manipulacija i intervencija u zbilju iz etičkih razloga*⁸⁵ i upravo je ona glavna onostrategija u romanu *Koraljna vrata*. Strategija se sastoji u razdvajanju normalnog i paranormalnog poretka, književnosti i zbilje, dobra i zla, kako bi se poništio ontološki relativizam i osigurali kriteriji za moralno djelovanje.

Ka Oraić Tolić dalje primjećuje da okolnosti u kojima se odigrava radnja romana prema riječima jednog lika, zagrebačkog bibliotekara Onte nije ništa drugo *nego sastanak paklenih sila u Trinaestom pjevanju Osmana*.⁸⁶ Imajući to na umu Krsti Brodnjaku počinje biti i više nego jasno da ontološki relativizam sa sobom nosi i moralni relativizam. Dakle, ljekovitost praha sa stranica pronađenog Osmana nešto je što može utjecati na svijet, ali iz njegova djelovanja proizlazi pitanje je li ono moralno? To pitanje postavlja se kao ključno pitanje romana i određuje ga kao prvo djelo u hrvatskoj književnosti kojemu je prevladala moralna dominantna. Tim se činom na razini same strukture dogodila kritika postmoderne.

⁸⁴Oraić Tolić, Dubravka; *Paradigme 20. stoljeća: avangarda i postmoderna*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997., str. 113.

⁸⁵Dubravka Oraić Tolić: *Paradigme 20. stoljeća: avangarda i postmoderna* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997, str. 126.

⁸⁶Pavličić, Pavao; *Koraljna vrata*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 117.

6. 2. Otok kao mjesto čuda

Dalmatinski otok Lastovo postat će pod perom Pavla Pavličića poprištem čudnovatih i nevjerojatnih događaja. Ranije spomenute mogućnosti promjene dosadašnje slike hrvatske književnosti i prirodnoga poretka svijeta koje je omogućio pronalazak cjelovitoga i ljekovitoga Osmana rezultirat će moralnim dilemama oko njegova očuvanja i uništenja.

Prve dileme Krste Brodnjaka potaknuti će pitanja liječnice Zore: *Šta misliš, koliko ima ljudi koji bi bili spremni da te ubiju da bi to mogli prisvojiti, pa prodavati? Kako misliš humano upotrijebiti? Liječiti njime lijevo i desno? Iskušavati ga na ljudima?*⁸⁷ Međutim, najveća dilema će se javiti kada život dječaka Irfana bude u opasnosti. Teška upala pluća svakom minutom uzimat će sve više maha. Doktorske vještine i lijekovi koji ne pomažu nagnati će inače strogo racionalnu liječnicu da povjeruje kako je prah sa stranica *Osmana* jedino što može spasiti dječji život. Zbog toga će već dovoljno tešku situaciju u kojoj će se zateći s filologom dodatno otežati novim pitanjima: *A što ako je to jedina šansa? Škoditi mu ne može. Zar ćeš ga pustiti da umre? Zar ćeš preuzeti tu odgovornost, to mi reci? Da si ga mogao spasiti, a nisi htio?*⁸⁸ Krsto Brodnjak intenzivno osjeća kako je ljekoviti prah zapravo loš i ne želi popustiti. U teškoj moralnoj pa i egzistencijalnoj situaciji stvar spašava starica Filica koja svojim travama i prirodnim pripravcima spašava dječaka.

Razvoju moralnih dvojbi svakako je doprinio i motiv nasilja koji se javio kada se virus zdravlja počeo širiti otokom. Zdravlje je stavljeno na vrh piramide ljudskih vrijednosti, a sve su ostale vrijednosti potopljene u moru koje okružuje otok Lastovo. Zdravi ljudi nastojali su nasilno otjerati bolesne. „Diktatura“ zdravih najžešći je oblik dosegla u borbi protiv Pelegrina, lika zaraženoga neizlječivom sidom....

Tamo su ljudi opsjedali Pelegrinovu kuću i pokušavali da ga iz nje istjeraju. Opsada je trajala već satima. Najstrašnija je u svemu bila neka mračna odlučnost tih ljudi. Nisu uopće izgledali ni izbezumljeno ni fanatizirani, a ipak su morali biti i jedno i drugo, jer kako bi inače radili ono što su radili (...) Bili su izgubljeni, bili su posve u

⁸⁷Pavličić, Pavao; *Koraljna vrata*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 91.

⁸⁸Isto, str. 181.

*vlasti onoga praha, ni prema kome ni prema čemu nisu više imali milosti (čak su i djecu zanemarili).*⁸⁹

Spomenutim epizodama prikazao je da ljudi osjetivši moć u svojim rukama postaju sebični i nemoralni. Bez bolesti i zdravlje gubi smisao. Bolest i zlo barokne su antiteze u kojima se izbivanjem jedne gubi smisao one druge. One zajedno čine konstitutivan dio života kao što je i nepostojanje pojedinih pjevanja ili čitavih rukopisa konstitutivan dio jedne nacionalne književnosti.

*E, e, eto, eto, to, to sam i ja htio... –brzao je don Špiro. –Dobro, ovo je zasad sve još uvijek ograničeno i privremeno, ali daje čovjeku misliti... Pa, znate li vi što to znači, da se odjednom ukine bolest, patnja, nevolja, očaj, zlo? Što bi to bilo? To više ne bi bio ovaj svijet, to ne bi više bio svijet što ga je Bog stvorio. –Don Špiro ne samo da je postao rječit, nego je i govorio sve književnije, kao na propovijedi. U takvom svijetu –rekao je Krsto Brodnjak zamišljeno –možda ne bi sve bilozdravlje, nego bi sve bilo bolest. Možda ne bi bilo sve sreća i dobrota, nego nesreća.*⁹⁰

Kao što bi „diktatura zdravih“ dovela do ukidanja prirodnoga poretka tako bi i postojanjem cjelovitoga Osmana dio hrvatske književnosti izgubio smisao. Tu će ideju da Osman ne smije postojati kao cjelovit jer bi bio savršen, a svako savršenstvo pogubno je za svijet i ovaj otok prvi i iznijeti Onte, nekadašnji knjižničar u Zagrebu.

Krsto Brodnjak takvome razvoju priče nije mogao pridonijeti pa je spalio spis u pokladnoj povorci. Njegov prah posut će u more *neka izaziva zdravlje riba i algi, ako je u stanju. Neka izaziva cvjetanje mora, ili neka ga liječi*⁹¹. Tim činom, osim sa znamenitim spjevom rasti će se od Zore, žene s kojom je ostvario ljubav i Irfanom, dječakom kojem je pružio očinstvo.

⁸⁹Isto., str. 91.

⁹⁰Pavličić, Pavao; *Koraljna vrata*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 157. - 158.

⁹¹Isto. Str., 212.

*Cjelovit (savršen) Osman, koji se neočekivano pretvorio u izvor pitanja, tjeskobe i grižnje savjesti, vraćen je kamo i pripada, u svijet prošlosti/tradicije, da bi se u svijetu sadašnjosti ponovno mogla uspostaviti prirodna ravnoteža*⁹²

Na isti način postupiti će i Umbertov Vilim. To i ne čudi jer veliki tekstovi ostavljaju velike rupe koje su velike zbog velikoga broja interpretacija kojim ih se može popuniti.

U okvir zanimanja postmodernističkih romana ulazi i preispitivanje odnosa duha i tijela te njihov utjecaj na individualni identitet. Pri tome se tjelesni identitet definira kao nestalan, sklon promjenama i podložan propadanju materije, dok se duhovni identitet smatra stabilnom strukturom koja određuje njegovu ličnost te ga lišava potrebe za materijalnim. U *Koraljnim vratima* glavni lik je invalid sa staklenim okom. Ta ga nesavršenost zapravo samo zbližava s onim što najviše u životu voli, sa starijom hrvatskom književnošću, točnije s Osmanom, kojem da bi bio savršen nedostaju četrnaesto i petnaesto pjevanje. Gledano iz te pozicije otkriva se sama ideja romana i status otoka u romanu. Savršenstvo ne postoji, a postmodernizam u svojoj poetici nastoji dokazati da je potraga za njim uzaludna. Suvremeno čovječanstvo spoznalo je kako očuvati i produljiti ljudski život, proširti znanje i iskoristiti prirodu. Od iznimne je važnosti da mogućnosti koje je otkrila, ili koje su joj u ovom romanu dane, prah sa stranica Osmana, iskoristi na pravi način. U "krivim", nemoralnim rukama moć i znanje opasniji su od samog neznanja te mogu dovesti do pogubnih posljedica. Na to nas je nemali broj puta upozorila povijest, posebno ako u obzir uzmemo prošlo stoljeće i sve ono negativno što je donijelo sa sobom.

Poznati svjetski fizičar i znanstvenik Stephen Hawking puno puta je u svojim javnim nastupima upozorio čovječanstvo da će istrijebiti samo sebe. Ljudska vrsta korača nesigurnim vremenima, a znanost i tehnologija koje su na svome vrhuncu, postaju opasna prijetnja našem postojanju.

Nasilnim predstavljanjem nečega kao savršenoga, s ciljem donošenja napretka i boljitka, stvara se paradoks koji vodi upravo suprotnom – uništenju i nazatku. Otok je u *Koraljnim vratima* prikazan kao mjesto čuda na kojem kao i na ostatku svijeta postoji nesavršenstvo.

⁹²Prema: Nemeć, Krešimir; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, str. 307.

7. Renato Baretić

Renato Baretić, zagrebački novinar, književnik, scenarist i glumac rođen je 1963. godine. U Zagrebu je studirao fonetiku i komparativnu književnost nakon čega započinje svoju novinarsku karijeru. Bio je koscenarist TV serije *Novo doba* te sastavljač pitanja za TV kvizove. Zajedno s Ivicom Ivaniševićem, Antom Tomićem, Juricom Pavičićem i Alemom Ćurinom pokreće kulturni časopis *Torpedo*, klicu iz koje je kasnije izrastao FAK – Festival alternativne književnosti.

U svijet književnosti Baretić je ušao 1998. zbirkom poezije *Riječi iz džepova*, a zatim je uslijedio roman *Osmi povjerenik* koji se smatra njegovim najboljim djelom. Tome u prilog govore mnogobrojne književne nagrade koje je roman osvojio i njegova adaptacija u istoimeni film. No to nije sve, roman je pod vodstvom redatelja Saše Anočića dramatizirala i postavila na kazališne daske Dora Delbianco. Od ostalih romana važno je spomenuti roman *Pričaj mi o njoj* i *Hotel Grand*, a od pjesničkih zbirki, zbirku *Kome ćemo slati razglednice*. Osim navedenoga Baretić je autor izbora televizijskih kolumni, *Kadrovi kadra*.

Prema riječima Miljenka Jergovića, Renato Baretić je u svom romanu *Osmi povjerenik* kao malo koji pisac isprve pogodio tonalitet, vrstu i karakter svojega književnog svijeta i talenta. Darovit imitator glasova, izumitelj fantastične leksike, koji je u durskom tonalitetu, onako veseljački, u stanju da ispriča žalobnu i sentimentalnu

*priču, i da njome zbunjuje publiku, koja iz grimase smijeha pređe u nervozan cerek, pa u plač.*⁹³

6. 1. Osmi povjerenik

Osmi povjerenik originalan je roman u kojem se isprepliću gradski život i otočka idila. U njemu su svoje mjesto pronašli politika i kriminalci, egzotične žene, otočani i sredozemne medvjedice, a sve ih je zajedno povezala mreža napetosti i neočekivanih obrata. Baretić je roman začinio s malo erotike i puno humora.

Roman prati psihičko sazrijevanje bahatoga političara, točnije povjerenika Vlade Republike Hrvatske, Siniše Mesnjaka koji se na kraju pretvara u suosjećajnoga člana nove otočke trećićanske zajednice. Radnja romana započinje njihovim upoznavanjem i postupnim povjerenikovim shvaćanjem njihovoga funkcioniranja, koje istini za volju nije nimalo lako, jer oni su *toliko munjeni da uz običaje i tradicije prilično uznemirujuće za običnog gradskog dečka imaju i svoj izmišljeni jezik*.⁹⁴Povjerenik Vlade Republike Hrvatske, na otoku Trećiću završava kako bi tamo "odslužio svoju kaznu". Naime, spremajući se zajedno sa svojom strankom za lokalne izbore u Zagrebu zateći će se u političkoj aferi. Takva će reputacija naštetiti njemu, ali i samoj stranci pa će ga oni na neko vrijeme poslati što dalje od očiju javnosti. Kao idealno mjesto javlja se najudaljeniji naseljeni hrvatski otok Trećić. Osim da „odsluži kaznu“ Mesnjak dobiva zadatak da tamo napravi ono što nije pošlo za rukom sedmorici njegovih prethodnika – organizira lokalne izbore i uspostavi pravni sustav otoka. Zbog spomenute sedmorice dobiva novo ime i postaje Osmi povjerenik.

⁹³Jergović, Miljenko; „*Osmi povjerenik*“ Baretićevo je i Salajevo testamentarno djelo

⁹⁴Šišović, Davor; *Otok kao kazna i utočište*; Glas Istre, 2004.

Virtuoz Baretić roman je uspio ispisati na čak pet jezičnih razina. Peta razina ni čitateljima ni Osmom povjereniku na početku romana nije jasna. Naime, Trećićani su povratnici iz Australije, ili potomci istih koji su tamo odlazili raditi, a na otok se vraćali da bi na njemu proveli svoje posljednje dane. Ta njihova priča inspirirala je Baretića da stvori lingvističku inovaciju, *trećićanski* dijalekt - mješavinu australskih anglizama i različitih podvarijanti talijanizirane čakavštine dalmatinskoga otočja. Rečenice poput *Benarivoali na Tretjijtj, uvi stoun tir, uvu lakrimu oj kamika! Siniša na početku romana ne razumije pa mu u prevoditeljsku pomoć pristiže dobrodušni domorodac Tonino. S njim će Siniša kroz razvoj priče stvoriti poseban odnos. Tonino će početnu ulogu Petka zagrebačkom političkom brodolomcu zamjeniti rolom Sancha Panse, te postati njegov najbolji prijatelj i vjerni sudrug, kopljonoša u borbi s vjetrenjačama otočke samodostatnosti i duboke malomišćanske učajurenosti u njihovom izdvojenom, zatvorenom univerzumu.*⁹⁵

Izmišljeni trećićanski dijalekt prema većini kritičara smatra se najvećom atrakcijom i najuspjelijom dosjetkom romana. Nerjetka je i usporedba toga dijalekta s onima u Istri koji se govore, recimo u Lindaru, Pićnu i Ročkom Polju.⁹⁶

Premještajući život Osmoga povjerenika iz zagrebačke sredine na otok u kojem su koncentrirane bizarnosti i ludosti pojedinačnih slučajeva Baretić svjesno iskoračuje *izvan asfaltirane staze recentne domaće urbane tzv. stvarnosne prozete pomoću prepoznatljivih aluzija na neke od poznatih afera iz bliže nam prošlosti, ironično komentira i satirizira hrvatsku političku stvarnost.*⁹⁷

⁹⁵Lpiga, Bozzo; *Osmi povjerenik*

⁹⁶Prema: Šišović, Davor; *Otok kao kazna i utočište*; Glas Istre, 2004.

⁹⁷Prema: Lupiga, Bozzo; *Osmi povjerenik*

7. 2. Otok kao mjesto utopije

Premda su zbog svoga položaja bili mjesto kraćega bijega ili pak zatočenja, izdvojenost i prostorna ograničenost otoka potakle su mnoge na razmišljanje o stvaranju idealnih zajednica upravo na njima. Tako je Thomas More po uzoru na Platona u svom dijelu *De optimo statu reipublicae deque nova isula Utopia* upravo na otoku Utopiji izgradio idealno društvo. Njegovo će djelo kasnije utjecati na buduće izularne autore i filozofiju⁹⁸ pa tako i na novijega hrvatskoga autora Renata Baretića koji će svojom inačicom otoka prikazati društvo utemeljeno na socijalnoj pravdi, jednakosti i toleranciji.

Suvremeni čovjek živi suvremeni život, ili bolje rečeno, živi u njegovome ropstvu. Na taj se način udaljio od iskonskoga sebe. Iako sada zna sve o hrani, proizvodnji, ekonomiji, politici i ostalome, nije više u stanju spoznati svijet neposredno i osobno. Tehnologija kojom se služi svakoga dana dovodi do manjega broja povezivanja sinapsi u njegovome mozgu i čovjek na koncu postaje nesposoban otkrivati smisao života.

Čovjek današnjice svijet spoznaje preko ekrana računala i mobilnih uređenja, a upravo će bez njih ostati Osmi povjerenik, glavni junak Baretićevoga istoimenoga romana.

⁹⁸D. Defoe, *Robinson Crusoe*, robinsonade, J. G. Schnabel, *Otok Felsenburg*, A. Huxley, *Island*

Oprosti što te budim, ali ako se misliš kome javiti, preporučam da to napraviš u sljedećih deset minuta. Pretpostavljam da posjeduješ mobitel. – Imam, da. – Eto, napuštamo područje dostupnosti. – Kakve dostupnosti? Mobitela? – Točno. Preciznije, svih mobilnih mreža. – Jesi ti normalan? Pa mora biti signala! – Naravno, i to još dobrih sedam-osam minuta (...) – Šta na Trećiću ništa? Okej, a neki obično telefon, ono, pošta, mjesni ured... Tonino sućutno zaklopi oči i odrečno zavrti glavom.⁹⁹

Osim toga *na bogu-iza-leđa* dalekome otoku, izmišljenome Trećiću smještenome iza Prvića i Drugića ostati će i bez vodovoda, kanalizacije, dućana, stalnih brodskih linija s kopnom i gotovo svega što suvremeno društvo nudi suvremenomu čovjeku. Ono što pak imaju izazvat će kod Osmog povjerenika, ali i kod čitatelja prije svega veliko čuđenje i iznenađenje.

- Pički materinu, koji je ovo kurac?! – opsuje šaptom, spazivši krovove Trećićanskog Sela: svi u vidokrugu bili su pokriveni solarnim ćelijama! (...)Kozje mlijeko i talijanska keramika u kupaonici. Solarne ćelije i kameni sudoper. Noćna posuda i onaj stari grintavac u novcatim invalidskim kolicima. Prastare naočale učvršćene flasterom i blještavi bolnički mehanizam za podizanje nepokretnih pacijenata u kadu. Vakuumirana „Lavazza“ u kredencu koji samo što se ne raspadne od starosti.¹⁰⁰

Ostatak puta uspinjali su se šutke. A tamo, na mjestu gdje se Prinji Mur i Ftori Mur počinju sljubljevati poput golemih usmina, Siniša se ukipio kao Tonino maločas. Dolje, desno od zavoja staze, prostirala se udolina kao s kakve kičaste razglednice. Duž njezina dna protegnula se najšira ulica u selu, popločena kamenom i sjajna od kiše. Uz nju se, sa svake strane, po blagim padinama u dva-tri pravilna reda nizale kamene kuće, mahom katnice, njih tridesetak lijevo i isto toliko desno. Na oba kraja glavne ulice bila je po jedna nevelika crkva bez tornja, samo s malešnim plosnatim zvoncima iznad portala. (...) – Imate dvije crkve? – upita Siniša, ne znajući što bi drugo rekao. – Da – odgovori spremno Tonino (...)¹⁰¹

⁹⁹Baretić, Renato; *Osmi povjerenik*, AGM, Zagreb, 2003., str. 25

¹⁰⁰Baretić, Renato; *Osmi povjerenik*, AGM, Zagreb, 2003., str. 25

¹⁰¹Isto., str. 34. – 35.

Nemate mise? Nedjeljom nemate mise? – Nemamo – slegne Tonino, kao da mu je neugodno. – Dvije crkve imate u ovoj...Dvije crkve, ali mise nemate, ono, nijedne? Pa šta vam radi velečasni? – Nemamo ni njega. Objasnit ću ti.¹⁰²

To je ukratko Trečić, arkadijski otok s dvije crkve, a nijednim svećenikom, otok s vinogradima u kojem se vino ne konzumira, otok kojeg su svi zaboravili, ali u kojem oni koji na njemu žive pronalaze nepresušni izvor mira, sreće i zadovoljstva.

Kao što je već rečeno, Siniša se isprava nije snašao na otoku, no uz pomoć uvijek uslužnog Tonina pomalo ulazi u otočki svijet. Prvo se smješta u njegovoj kući gdje potonji brine za mrzovoljnog i šutljivog oca. Polako otkrivamo kako je Tonino psihički oštećen zbog proživljenih trauma i hladnog suživota sa ocem. Unatoč svemu, Tonino Smeraldić najbolji je i najplemenitiji akter koji unatoč vlastitoj tragičnosti isijava najvećom pozitivnošću. Često nazivan dobrim duhom i dušom otoka Tonino će biti zaslužan za svo dobro što će se na otoku dogoditi. Možemo zaključiti da je Baretić putem njega u roman uveo *literarni arhetip plemenitog čudaka koji povremeno trpi neočekivane napade umrtvljenosti a kroz koje se, čini se, zbližuje s nečim nadnaravnim*. Osim toga on je i pripovjedač trečićanske povijesti, a dio prošlosti prikazan je u duljoj crno-bijeloj sekvenci.

Prostorna izoliranost otoka uzrokom je oslabljenog djelovanja povijesnih, ideoloških, gospodarskih i svih ostalih procesa na njegovo stanovništvo. Iako bi na prvu mogli pomisliti kako su otočani zbog toga zakinuti, upravo se u tome krije tajna njihova sretna života. Mitska arkadija suprotstavljena je „napretku“ kopnene zapadne kulture; tranzicijskoj stvarnosti, društvenim zabludama, velikim krizama, moralnim padovima. Trečić se ne želi promijeniti i nikada se neće promijeniti. Čovjek se njemu ne vraća da bi se poput Novaka tamo prisjećao sretnijih dana, nego da bi ih živio i sada. Otok Osmoga povjerenika mikrokozmost je osobne, jednostavne, neobične, ali iznimno čvrste strukture. Njegovo šaroliko stanovništvo zapravo je izmišljena etička skupina nalik plemenu. Ta je zajednica neprijateljski raspoložena prema pridošlicama, slučajnim prolaznicima, susjedima, ukratko svima. Osim toga Trečićani uvijek funkcioniraju kao jedan što im je uz jezik, povijest, i neobične kulturne obrede

¹⁰²Isto., str. 37.

(poljevanje maslinovog ulja po mrtvacu na pogrebu, abortus janjaca..) omogućilo stvaranje vlastitoga identiteta.¹⁰³

Njegovu ostvarivanju u ovom romanu najviše pridonose otočka pripadnost i kontinuitet. Naime, na otoku se nalazi samo jedan stanovnik koji nije Trećićanac, narkoman Selim, ali i njegova prijateljica Zehra, porno zvijezda čije je obitavanje na otoku za ostale otočane tajna. Trećićani imaju sklonost istjerati svakoga povjerenika, hermetičnost njihove sredine ne dozvoljava ulazak i prihvaćanje stranaca u nju. I to je jedan od dokaza prema kojem između Trećića i Zagreba vladaju nepremostive razlike. Dok se oni trude svakoga otjerati, zapadnocentrični Zagrepčani svoje ljude šalju na otok. Osmišljavanjem takvoga identiteta otočana, Baretić iznosi čitavu kompleksnost samoga otoka. Kroz opise ljudskih ponašanja, njihovih djelovanja i postupaka secirani su njihovi vrlo kompleksni psihološki i sociološki problemi.

Otok je prikazan kao smeraldičko-kvasinožićka arkadija. Za stanovnike otoka ona to i je, ali oni nemaju problema sa surovim tradicijskim običajima, švercom kako robe tako i ljudi, a upravo su te stvari ono što čini trećićansku svakodnevicu. Ipak, ona kao takva besprijekorno funkcionira i upravo se u tome krije čar Mesnjakova novootkrivenoga otoka. Premda na prvu nije ostavio idiličan dojam na njega, na samome kraju romana on shvaća kako Trećić to zapravo jest i kako želi biti dio njega. Dio otoka koji predstavlja *alternativu svijetu buke, profita, laži, karijere i političkih spleta*.¹⁰⁴ Što život postaje bučniji i užurbaniji, simbolički značaj otoka jača. Njegova daljina postaje sve privlačnija, a osjećaj udaljenosti od uobičajenoga društva omogućava jedinstven prostor u kojem se ponajbolje može porazmisliti o svojem bitku.

Za kraj, pozdrav „po trećićanski“

Vengo coj!

¹⁰³Identitet pretpostavlja relaciju između pojedinca i zajednice u kojoj presudnu ulogu imaju osjećaj pripadnosti i osjećaj kontinuiteta. Zajednica koja predstavlja temelj i polazište identiteta mora imati svoje ime, svoj prostor, svoju kulturu i svoje razlikovne specifičnosti u odnosu na druge zajednice (Pranjković, 2007: 487).

¹⁰⁴Nemec, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006., str. 28.

8. Zoran Ferić

Zoran Ferić, pisac koji nikad nije razočarao, ali je svakim književnim ostvarajem dobro šokirao rođen je u Zagrebu 1961. godine. Ondje je odrastao i diplomirao književnost na Filozofskom fakultetu. Dana radi kao profesor hrvatskog jezika i književnosti, a od 1987. godine objavljuje prozne tekstove u Poletu, Studentskom listu, Pitanjima, Oku, Plimi, Godinama novim. Osim toga član je Hrvatskog društva pisaca, vodi radionice kreativnog pisanja, a neko je vrijeme bio i član Fak-a.

Festival alternativne književnosti, kako se prvotno zvao, projekt je koji se temeljio na tome da se održava na javnim mjestima gdje se okupljaju mladi koji su slobodno i bez predrasuda mogli čitati svoju prozu i slušati onu ostalih pisaca. Pokrenuli su ga Nenad Rizvanović, Hrvoje Osvadić i Borivoj Radaković 2000. godine.

Prema Slavici Vrsaljko¹⁰⁵ Zoran Ferić afirmirao se 1996. godine zbirkom kratkih priča *Mišolovka Walta Disneya*, a svoj je status potvrdio 2000. godine, kada objavljuje drugu zbirku kratkih priča, *Anđeo u ofsajdu*, za koju je primio nagrade „Jutarnjeg lista za najbolje prozno djelo“ te nagradu „Ksaver Šandor Gjalski“. Nakon kratkih priča Ferić prelazi na duže forme pa 2002. godine objavljuje svoj prvi roman *Smrt*

¹⁰⁵Vrsaljko, Slavica; *Razgovornost i usmenost u djelima suvremenih hrvatskih književnika*, Magistra ladertina, 3(3) 2008., str. 117.

djevojčice sa žigicama, koji se nastavlja na naslovnu priču posljednje zbirke. Slijede romani u kojima prema riječima Jane Pogačnik piše *dijevajući paranoju svakodnevice i zbilje u ruho groteske i crnog humora*¹⁰⁶. To su romani *Djeca Patrasa* (2005.), *Kalendar Maja* (2011) te *Na osami blizu mora* (2015.)

Pišući kratke priče i romane, prema bahtinovskom smislu shvaćenom karnevaleskom poetikom, poetikom apsurdna, groteskom i crnim humorom Zoran Ferić pokazao se kao originalan i poseban pisac. Koristeći motive morbidnih nagona, bolesti i starosti i te cijelu paletu neočekivanih i pomalo bizarnih svjetonazora izvršio utjecaj kako na književna tako i na društvena kretanja u zemlji. U autopoetičkome tekstu *Tajna nečitkog rukopisa* izjavio je kako se koristi Poetikom laži dok piše svoja djela te da *na taj način stvara određen i specifičan odnos između teksta i stvarnosti*.¹⁰⁷

Prema kritičarima svojim je opusom sigurno zaslužio sve nagrade koje je dobio, a možda i one koje su mu izmakle.

8. 1 .Kalendar Maja

Šest godina isčekivan, roman *Kalendar Maja* etablirao je Ferića pri sam vrh nacionalne književnosti. Roman je preveden na nekoliko jezika, a budući da se radi o obimu s više od šesto stranica nerijetko se naziva *gromodom od romana*.

Kalendar Maja definira se kao roman odrastanja, jer prati odrastanje triju dječaka u Zagrebu, 50-ih i 60-ih godina prošloga stoljeća. Međutim, roman tematizira i obiteljske, ljubavne, erotske te društvene odnose, čime opravdava naziv „velikog romana“¹⁰⁸ Sam autor definira roman kao *životni roman koji se zapravo sastoji od četiri romana*.

Zoran Ferić htio je razasuta sjećanja sedamdesetogodišnjaka disciplinirati formom kalendara. Stvar je u tome da se pritom poigrao motivom starosti i pamćenja. Njegove likove krasi oba motiva, od kojih je pamćenje vrlo zanimljivo suvremenoj

¹⁰⁶Pogačnik, Jagna (2011): *Vrijedilo je čekati šest godina. Ferić ima sjajan novi roman*, str. 14 - 15

¹⁰⁷Ferić, Zoran; *predstavljanje romana Kalendar Maja*, Rijeka, 2000.

¹⁰⁸Pogačnik, Jagna; *Vrijedilo je čekati šest godina. Ferić ima sjajan novi roman*, 2011.

kulturi. Njihovo povezivanje u cjelinu dojmljiv je i inspirativan aspekt romana. Vjerujem da je povod za njihovo ispreplitanje samo autorovo razmišljanje prema kojem smatra da *temeljna diskriminacija u suvremenom društvu nije prema pojedincima drukčije boje kože, spolne orijentacije, nacije ili vjere, nego upravo prema starim ljudima*. Od prve rečenice, u kojoj se navodi točno vrijeme dolaska pripovjedačeve starosti (23. svibnja 2005. oko 11 sati), i s tim povezane prve dojmljive scene, u kojoj njega, smušenoga umirovljenika, potkrada konobar s mongoloidnim djetetom, do posljednje scene silaska dvanaest šezdesetpetogodišnjih maturanata s broda, u Ferićevu se romanu na ovaj ili onaj način provlači ideja da su ljudi starije životne dobi kao duhovi: *nevidljivi i neželjeni*.

Radnja *Kalendara Maja*, ispričovijedana iz lica pripovjedača Tihomira Romara, ginekologa koji nekoliko puta tjedno u popodneвноj smjeni drži ambulantu za prekide trudnoće, teče kroz dvije sižejne niti.

Iznimka je posljednje poglavlje u kojem pripovjedačko mjesto preuzima Senka, životna ljubav glavnoga junaka. Senka pripovijeda svoj život, ono što dosadašnji pripovjedač nije nije znao do toga trenutka te mu upravo ta promjena pripovjedača daje osjećaj pouzdanosti i uvjerljivosti nad svime dosad ispričanim: *Nismo se nikada oporavili od tvog odlaska... Dok slušaš ovo, znam kako to djeluje na tebe, oprost, molim te, ako možeš*.¹⁰⁹

Skupina nekadašnjih maturanata, današnjih gotovo sedemdesetogodišnjaka odlučuje ponoviti svoje maturalno putovanje (njih ukupno dvanaest, kao i Isusovih apostola – ali i poglavlja romana M. Lowryja *Pod vulkanom*, na koji se Ferićev roman često reflektira).

Njihove godine poslužile su za stvaranje retrospektivnih epizoda u kojima se prisjećaju spomenutog doba odrastanja. Konstantna izmjena poglavlja iz sadašnjosti i iz prošlosti rezultira promjenjivim mjestom radnje. Retrospektivne su epizode smještene u Zagreb, a maturalno je putovanje brodom *Tramontana* smješteno na Jadransku obalu, točnije relaciju Opatija-Zadar. Retrospektivna poglavlja prozor su u karakterizaciju likova, njihove odnose i važni su za shvaćanje sadašnjih situacija. U njoj se *zapliću i raspliću nekadašnje antipatije i simpatije, razotkrivaju međusobni odnosi i stavlja točka na iluziju kako se neke stvari mogu ponoviti, čak i kao*

¹⁰⁹Ferić, Zoran; *Kalendar Maja*, Profil, Zagreb, 2011., str. 595.

kratkotrajni eksperiment. Ta je okvirna priča na neki način priča o starosti, onom razdoblju u životu čovjeka koje navodno donosi smirenje i mudrost, premda upravo to ova Ferićeva varijanta itekako demantira.

8. 2. Otoci kao mjesta sjećanja i novih spoznaja

Maturanti se tijekom svoga putovanja ne zaustavljaju u turistički privlačnim mjestima, nego na mjestima poput Golog otoka, Paga i Vira. Na Golom se otoku razvija teza o tome da je Udba bila prva ekološka organizacija na našim prostorima. Rodila se i ekološka ideja o tome da je drvo vrednije od čovjeka.

Ranije spomenuta vremensko-prostorna raspodjela mijenja se u poglavlju *Otok* na Golom otoku. U tom se poglavlju problematiziraju povijesna zbivanja i njihova pamćenja u sadašnjosti. Prema autoru bi se povijesna trauma koja se zbilila na tom otoku, ali i sve slične traume, trebale zaboraviti jer upravo iz njihova pamćenja proizlaze problemi. Pripovjedač se pri tom poziva na Freuda koji je istaknuo kako *trauma dolazi naknadno to jest, iz sjećanja, zbog toga što izaziva dotok unutarnjeg podražaja*¹¹⁰

Evokatore ima svaki logor, ljude koji prenose istinu i drže u pamćenju ono što bi, ruku na srce, trebalo što prije zaboraviti. Dalje komentira: I tako, da se ne zaboravi, ovaj evokator provocira naš mir i garnira ovaj okašnjeli maturalac najgorim nasiljem. Nasiljem koje smo, srećom, izbjegli kad se događalo, ali sustiglo nas je sada, pri kraju života u ovom prilično živom obliku. A upravo ovakvi logorski evokatori, sa svojom „da se ne zaboravi“ misijom kreatori su internacionalnog logorskog inženjeringa. Logori zato i postoje, jer nikako da se zaborave. Krvnici uče od žrtava. Čitaju memoare pa crtaju logore. Ima ovdje, među ovom dječicom što tuckaju

¹¹⁰Lapanche, Jean, Pontalis, Jean-Batiste; Rječnik psihoanalize, AC IZDAVAČ, Zagreb, 1992., str. 477.

*elektroničke igrice i slušaju samo s pola uha i kojima u njihov multitasking procesor ulazi svaka treća riječ, i onih koji će ovo golootočko predavanje izvaditi kad odrastu i kad se pojavi žalosna potreba osnivanja kakvog logorčića.*¹¹¹ Njemu je suprotstavljen lik Evokatora koji je karakteriziran kao *vitez koji se bori protiv tamnih sila zaborava i štiti istinu, bivši zatočenik... Evocira da bi se pamtilo.*¹¹²

Otok postaje mjesto na kojem se nalaze dvije suprotstavljene strane, zagovornici dvaju načina ophođenja s prošlošću utaboreni pod sloganima “nek se zaboravi” ili “da se ne zaboravi”. Predstavnici su prve skupine Tihomir, Toni, Alma i ostali umirovljeni gimnazijalci te nezainteresirana djeca, dok drugu zagovaraju turistički vodiči, Evokator te „udruga poginulih i nestalih Majke.“

Premda se Ferić sam izjašnjava kao apolitičan pisac i nikada implicitno ne komentira povijest nemoguće je ne primijetiti političke konotacije koje roman nudi. Tu spada prije spomenuti Evokator, motiv smrti koji u romanu ima različite funkcije pa je ponekad iskorišten za ironičan komentar socijalističke politike, a drugi je put u službi propitivanja (socijalističke) povijesti. U dijelu u kojem opisuje promjenu kartončića za pisanje prezimena metalnim pločicama Ferić je prikazao tri povijesne etape. Prva je početak NDH 1941. godine, ustaški progon Židova i naseljavanje Pavelićevih, druga počinje 8. svibnja 1945, kada je partizanska vojska oslobodila Zagreb i označila kraj NDH, a trećagodine 1948. koju je obilježio završetak Titove suradnje sa Staljinom.

Druga sižejna nit govori o ljubavi između Tihomira i Senke. Ta je sižejna nit ujedno i usko povezana s naslovom romana. Naime, njihova se ljubav temelji na ciklusima, a isto je i s majskim kalendarom. Njihov ponovni susret na otoku Rabu probudio je nikada nestale strasti. Kroz roman je ispričana njihova ciklična veza i njezin razvoj od početne privlačnosti do dijela u kojem se razvila u seksualnu vezu koju je na koncu „začinio“ jedan od Tihomirovih najbliskijih prijatelja, čime je ljubavni par postao trokut. Osim njega, sastavni dio veze između Tihomira i Senke činili su na ovaj ili onaj način prostitutke, nasilje, bolesti, sprovodi i smrt. Plaža Zrće na otoku Pagu prikazana je kao mjesto na kojem je moguće i normalno vidjeti dvoglavo tele, ali ne i starca. Maturanti promatraju današnju mladež na plaži te pokušavaju shvatiti što su „bomboni“ i kako djeluju.

¹¹¹Ferić, Zoran; *Kalendar Maja*, Profil, Zagreb, 2011., str. 200

¹¹²Isto., str. 202.

Na otoku Viru kao najveća blagodat prikazana je bespravna gradnja i betonizacija. Ideja o vrijednosti drva s Golog otoka na ovom otoku nije naišla na razumijevanje. Osim togana njemu se ispostavlja da ni bolest nije ono što je nekad bila. Ta se sižejna nit, kao i druga, nerijetko prekida poglavljima o pripovjedačevu prošlom životu, koja se često svode na priče o oblicima odsutnost.¹¹³

Ferić nerijetko koristi otok kao mjesto na kojem će smjestiti radnju svojih djela. Njih krasi ljetne avanture, duge noći, „galebovi“ i istiniti događaji koji zbog svoje istinitosti postaju upravo bizarni. *Kalendar Maja* roman je o Zagrebu od polovice prošlog stoljeća do njegova objavljivanja, ali on ima i svoju morsku priču u kojoj Goli otok, Zrće i Vir dobivaju sasvim novo lice.

Iz svega je na kraju jasno da se naizgled nepovezani događaji u životu, kao i njegovi protagonisti, mogu spajati na različite, katkad vrlo začudne načine. Uspoređujući život s majskim kalendarom, Ferić nam poručuje da je život vrlo rafinirani i sofisticirani ciklus pravila i ponavljanja kojim se u jedan tekst, odnosno život, spajaju različitosti, protuslovlja i slučajnosti. Na gotovo samom početku Ferić nam je dao rečenice u kojima se nalaze ključne ideje citatne veze u naslovu romana.

Nekada nas je bilo trideset. Kao dana u mjesecu. Sada nas je samo dvanaest. Pa kao što nas je onda, 1961., bilo više, a naši životi kraći, tako nas je sada, 2010., znatno manje, ali iza sebe imamo neusporedivo duži život. Tu kao da se nešto s nečim izjednačuje i poravnava. Onda smo imali devetnaest, sada nam je šezdeset osam. Svatko od nas trenutačno u sebi nosi tri ondašnja života. I s tom težinom od tri mlada života, koji su se pretvorili u jedan stari, ovi relativno malobrojni, ali dobro očuvani ostaci jednog maturalnog razreda iz sredine prošloga stoljeća stoje u grupicama ili pojedinačno na izlizanom kamenu opatijske luke. Raštrkani su u prividnom neredu, kao što rastu biljke ili se odmaraju pingvini. No, kad se malo zađe među te žive karijatide koje ne drži ništa, pa čak ni to bistro nebo iznad sebe, nego samo stoje u skupinama ili pojedinačno čavrljaju, mogu se polako, kao kad se diže magla, nazreti određen red i uloge.¹¹⁴

¹¹³Lugarić Vukas, Danijela; *Kalendar sjećanja ili nakon mladosti*; *Hrvatska revija*, 1 - 2 (2012), str. 170-172

¹¹⁴Ferić, Zoran; *Kalendar Maja*, Profil, Zagreb, 2011., str. 19.

10. Zaključak

Da je otok neiscrpno vrlo motiva svojim proznim ostvarajima dokazali su suvremeni hrvatski književnici Petar Šegedin, Antun Šoljan, Slobodan Novak, Pavao Pavličić, Renato Baretić i Zoran Ferić.

Na otoku dolazi do filozofskih promišljanja, pojave se promatraju više izvana dok je njihovo doživljavanje unutarnje, senzibilno i duhovno. Na otok utječe mediteranska kultura, tradicija i vjera. Upravo one nerijetko određuju otok odnosno otočane. Petar Šegedin i Slobodan Novak prikazali su otok kroz religijski i tradicijski okvir poimanja svijeta. Junaci njihovih djela suprotstavljaju se takvu razmišljanju, ali su neraskidivim nitima vezani za njega te zbog toga oni ostaju i na otoku i na njemu pronalaze spas.

Antun Šoljan prikazao je poluotok kao mjesto traganja za identitetom. Iako se isprva nada da će na njemu pronaći sve odgovore, ubrzo shvaća kako se nalazi u začaranome krugu u kojem pitanja ostaju neodgovorena. Umjesto konačnog odgovora dobiva spoznaju prema kojoj odgovor leži duboko u svakome od nas.

Ništa na svijetu nije savršeno pa tako ni Pavličićevo Lastovo. Dovođenjem nečega do savršenstva narušava se prirodna ravnoteža te je stoga inzistiranje na njemu uzaludno. Tim se problemom, kao i moralnim načelima, u svom romanu Koraljna vrata bavi Pavao Pavličić.

Tema morala našla se i u Osmom povjereniku, romanu Renata Baretića. Otok je u njegovoj prozi prikazan kao utopija kojoj svi težimo. Ipak, često se ne nalazimo u utopijskom svijetu jer se u njemu ne znamo ponašati ili ga pak nismo u stanju prepoznati.

Zoran Ferić kao posljednji otočki pisac analiziran u ovome radu prikazao je otok kao mjesto koje se mijenja kao što se i mi sami mijenjamo. Njegovi otoci nemaju prirodnu ljepotu koju su nekad imali, kao što ni oni više nemaju mladost.

Topos otoka u stvaralaštvu analiziranih pisaca, razrađen je u osobitu poetiku. Prostornom odvojenosti otoka od kopnene cjeline stvoreno je mjesto izolacije u kojem dolazi do spoznaje i propitkivanja egzistencijalnih problema i ljudskih drama.

11. Literatura

1. Baretić, Renato; *Osmi povjerenik*, AGM, Zagreb, 2003.
2. Cvitan, Dalibor; *Književna kritika o Antunu Šoljanu*, priredio Branimir Donat, Dora Krupićeva, Zagreb, 1998.
3. Cvjetko, Milanja; *Hrvatski roman 1945 – 1990.*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.
4. Dalmatin, Ana; *Egzistencijalistički roman u hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2011.
5. Disopra, Nikola; *O prozama Petra Šegedina*, U knjizi: *Književni zapisi*, Čakavski sabor, Split, 1973.
6. Disopra, Nikola; *O prozama Petra Šegedina*, U knjizi: *Književni zapisi*, Čakavski sabor, Split, 1973.
7. Donat, Branimir; *Astrolab za hrvatske borgesovce. u: Izabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1991.
8. Dujmović D.; *Književni vremeplov 4.*, Zagreb, Profil, 2010., str. 267.
9. Erikson, E. (2008.) prijevod: Dragojević M; Hanak N; *Identitet i životni ciklus*, Beograd:
10. Ferić, Zoran; *Kalendar Maja*, Profil, Zagreb, 2011.
11. Frangeš, Ivo; *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987.
12. Jelčić, Dubravko; *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2004.

13. Jelčić, Dubravko; *U spomen Antunu Šoljanu u: Spomenica preminulim akademikima: Antun Šoljan : 1932-1993.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2003.
14. Kragić, Bruno; *Otok kao arhetip*, Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku,
15. Krešimir, Nemeć; *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*, Školska knjiga: Zagreb, 2003.
16. Lapanche, Jean, Pontalis, Jean-Batiste; *Rječnik psihoanalize*, AC IZDAVAČ, Zagreb, 1992., str 477.
17. Lugarić Vukas, Danijela; *Kalendar sjećanja ili nakon mladosti; Hrvatska revija*, 1 - 2 (2012),
18. Milanja, Cvjetko; *Biće samosti ili književno djelo Petra Šegedina*, STAJER-GRAF, Zagreb, 2009.
19. Milanja, Cvjetko; *Petar Šegedin, izabrana djela I.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
20. Nemeć, Krešimir; *Hrvatska inzularna proza u Hum časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, sv. 1 Mostar, 2006.
21. Nemeć, Krešimir; *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga: Zagreb, 2008.
22. Nikola Milićević, *Riječ u vremenu*, Mladost, Zagreb, 1981.
23. Novak, Slobodan; *Digresije, razgovori s Jelenom Hekman*, Zagreb: Ex libris 2001.
24. Novak, Slobodan; *Mirisi, zlato i tamjan*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
25. Oraić Tolić, Dubravka; *Paradigme 20. stoljeća: avangarda i postmoderna*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997.
26. Pavličić, Pavao; *Intervju: Doktor nauka piše krimiče.* u: Radio tv revija. Politika, Broj 780. 5.2.1982. Godina XVI. Beograd., 1982.
27. Pavličić, Pavao; *Koraljna vrata*, Znanje, Zagreb, 1990.
28. Pavličić, Pavao; *Moderna alegorija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.
29. Sorel, Sanjin; *Tradicija i mediteranizam u poeziji u Croatica et Slavica laderat.* Zadar, 2007 (br.3) Vol. 9 No. 2(17), 2015.

30. Šegedin, Petar; *Izabrana djela, Djeca Božja, Osamljenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
31. Šeparović-Lušić, N. *Neka zapažanja o stilskim karakteristikama Novakove proze*, Dubrovnik. N.s. 8 (1997), 1/3
32. Šimundža, Drago; *Bog u djelima hrvatskih pisaca II: Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.
33. Šipić, Igor; *Mediteran povratak u utrobu*, Naklada Boškovid, Split, 2007.
34. Šoljan, Antun; *Kratka povijest Kratkog izleta*, Republika, br. 7-8., 1990.
35. Šoljan, Antun; *Kratki izlet*, Večernjakova biblioteka, Zagreb, 2004.
36. Visković, Velimir; *Sekundarna zbilja u novijoj hrvatskoj prozi. u: Guja u njedrima, Panorama novije hrvatske fantastične proze*, 1980. Odabrao i uredio: Ivica Župan. Rijeka: OSIZ za odmor, rekreaciju, sport i kulturu Rafinerije nafte Rijeka. Izdavački centar Rijeka.
37. Visković, Velimir; *Inzularnost kao metafora i zbilja u Dani hvarškoga kazališta: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb-Split, 2006.
38. Visković, Velimir; *Umijeće pripovijedanja: Ogledi o hrvatskoj prozi*, Znanje, Zagreb, 2000.
39. Vladimir Biti; *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
40. Vrsaljko, Slavica; *Razgovornost i usmenost u djelima suvremenih hrvatskih književnika*, Magistra ladertina, 3(3) 2008.

Internetski izvori:

1. distopija; <https://hr.wikipedia.org/wiki/Distopija> (pregledano 30. 8. 2019.)
2. Ferić, Zoran; predstavljanje romana Kalendar Maja 2000.; Snimka autorovog komentara na vlastiti roman može se pogledati na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=cHPQYs3fsCg> (pregledano 3. 9. 2019.)

3. Jergović, Miljenko; *Osmi povjerenik Baretićevo je i Salajevo testamentarno djelo*, <https://www.autograf.hr/osmi-povjerenik-baretricevo-je-i-salajevo-testamentarno-djelo/#more-46006> (pregledano: 2. 9. 2019.)
4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža; Pavličić, Pavao, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47148> (pregledano 18. 8. 2019.)
5. Lupiga, Bozzo; *Osmi povjerenik* <https://www.lupiga.com/knjige/osmi-povjerenik> (pregledano 2. 9. 2019.)
6. Milanja, Cvjetko; *Suvremenik Petar Šegedin*, <http://www.matica.hr/vijenac/412/suvremenik-petar-segedin-2637/> (pregledano: 18. 8. 2019.)
7. Pogačnik, Jagna; *Vrijedilo je čekati šest godina. Ferić ima sjajan novi roman*, 2011. <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/vrijedilo-je-cekati-sest-godina.-feric-ima-sjajan-novi-roman/1741902/> (pregledano 4. 9. 2019.)
8. Prema: Jukić, Tatjana; Ivan po Pavlu, jedno čitanje romana Koraljna vrata Pavla Pavličića [Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost, N.s.,god.5 \(1994\), 4,](#) (pregledano 5. 9. 2019.)
9. Šišović, Davor; *Otok kao kazna i utočište*; Glas Istre, 2004. http://www.ice.hr/davors/KZP_Baretic_Povjerenik.htm (preuzeto 2. 9. 2019.)
10. utopija; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63513> (pregledano 4. 9. 2019)

Sažetak:

U ovome radu riječ je o suvremenim hrvatskim piscima koji su u svojim proznim ostvarajima posegnuli za motivom otoka. Oni su uvidjeli bliskost mediteranske kulture i egzistencijalizma pa im je otok poslužio da na prostoru izoliranom od kopna otkriju i propituju egzistencijalne probleme. Ipak, otočka im izoliranost nije poslužila da te probleme i riješe. Time su dokazali da je otok u trajnoj napetosti između osjećaja širine i skučenosti, da ujedno puno daje i puno oduzima.

Ključne riječi: topos otoka, mediteranizam, izoliranost, suvremeni roman, egzistencijalizam